

Universiteit
Utrecht

Van ‘moeder’ tot ‘carrièrevrouw’

Een analyse van Nederlandse krantenartikelen over bewindsvrouwen tijdens de emancipatiestrijd in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Afbeeldingen ter illustratie van ministers Marga Klompé en Neelie Kroes.¹

MA scriptie | History of Politics and Society

Luna Heppener | 4879511

Begeleider: Prof. dr. James Kennedy

Woordenaantal: 13.655

15 juni 2024

---

¹ Rita Beukman, “Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek,” *Algemeen Dagblad*, 1959. & Werry Crone, fotograaf, “Minister Smit-Kroes werkt haar lippen bij voor het oog van vele camera’s,” *Trouw*, 1989.

Abstract

Vanaf het moment dat vrouwen in de jaren vijftig het Nederlandse kabinet betraden, zijn zij in de parlementaire journalistiek ongelijk behandeld vergeleken met mannelijke politici. Dit wordt algemeen erkend in het historiografische debat, maar er is minder aandacht voor de veranderende sociaaleconomische positie van vrouwen. Dit onderzoek bestrijkt de periode vanaf de aanstelling van de eerste vrouwelijke staatssecretaris in 1953 tot het einde van de ambtstermijn van kabinet-Lubbers III in 1994, en richt zich op elf vrouwelijke ministers en staatssecretarissen. Gedurende deze veertig jaar veranderde de sociaaleconomische positie van vrouwen aanzienlijk, mede door de invloed van de vrouwenbeweging. Dit onderzoek toetst de theorie van Donatella Campus over frames voor vrouwelijke politieke leiders aan Nederlandse krantenartikelen en verklaart deze frames vanuit stereotype denkbeelden die door de vrouwenbeweging aan de kaak werden gesteld. Het *outsider*, *agent of change* en *nurturing* frame waren in elke periode aanwezig, maar hun betekenis evolueerde door toenemende vrouwenemancipatie, positief beïnvloed door de Tweede Feministische Golf. Feministen en vrouwelijke academici stelden de ongelijkheid en traditionele genderrollen aan de kaak, wat leidde tot meer vrouwelijke participatie op politiek niveau. Tegelijkertijd ontvingen de bewindsvrouwen geen onvoorwaardelijke steun van de Nederlandse vrouwenbeweging en hanteerde de parlementaire pers een dubbele standaard. Er zijn daardoor twee hoofdfasen te herkennen: (1) Voor en tijdens het begin van de Tweede Golf werden bewindsvrouwen als ‘te vrouwelijk’, en daardoor incompetent en emotioneel beschouwd. (2) Vanaf de jaren tachtig kwam er meer ruimte voor het beeld van ‘harde’ politica’s, maar zij werden daardoor in de berichtgeving weggezet als onsympathiek of opvliegerig. Het bewustzijn van traditionele denkbeelden die door de vrouwenbeweging belicht werden, heeft geleid tot een betere representatie van vrouwen, hoewel de ongelijkheid in de berichtgeving niet verdween. Een blik op het huidige politieke landschap toont dat dit doorwerkt in nieuwe mediavormen.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
<i>Historiografie</i>	5
<i>Theoretisch kader</i>	9
<i>Hoofdvraag</i>	10
<i>Methodologie</i>	11
1. Frames	14
1.1 <i>Outsider frame</i>	15
1.2 <i>Agents of change</i>	19
1.3 <i>Nurturing frame</i>	23
2. Dubbele standaard	27
2.1 <i>De ‘sterke’ politica</i>	29
2.2 <i>De ‘vrouwelijke’ politica</i>	32
2.3 <i>Vrouwelijkheid behouden</i>	34
3. (Beeld)taal	37
3.1 <i>Taal</i>	37
3.2 <i>Beeld</i>	39
Conclusie	42
Bibliografie	47
<i>Primair</i>	47
<i>Secundair</i>	54
Bijlage	57
1. <i>Overzicht van bewindsvrouwen</i>	57
2. <i>Afbeeldingen</i>	58
3. <i>Plagiarism rules awareness statement</i>	62

Inleiding

‘Kan een moeder wel premier zijn?’ kopte het *VROUW*-magazine van de Nederlandse krant *De Telegraaf* in 2019 naar aanleiding van het aantreden van de eerste vrouwelijke premier in België, Sophie Wilmès. Haar moederschap van vier kinderen werd door de krant een ‘saillant detail’ genoemd van haar aanstelling.² Op 2 februari 1953 – ongeveer vijftien jaar eerder – trad voor het eerst een vrouw toe tot het hoogste bestuursorgaan in Den Haag. Anna de Waal werd staatssecretaris binnen het kabinet-Drees II en daarmee de eerste vrouw die deel uitmaakte van de regering. Na De Waal was Nederland in 1956 klaar voor de eerste vrouw die een ministerspost zou bekleden: Marga Klompé.³ Er doken stemmen op die Klompé potentieel als eerste vrouwelijke premier van Nederland zagen, maar tot op heden was er nog nooit een vrouw die deze functie bekleedde.⁴ Is de kop van *De Telegraaf* – die impliciet het denkbeeld suggereert dat een moeder niet geschikt is voor de hoogste bestuurlijke functie van een land – een bevestiging van ons maatschappelijke denkbeeld waarin vrouwen buitenstaanders blijven binnen de politiek?

Zoals de kop al suggereert, is er in de berichtgeving over vrouwelijke bewindslieden onevenredige aandacht voor hun privéleven, uiterlijk en persoonlijke eigenschappen.⁵ Maar hoe is dit beeld ontstaan? In deze scriptie wordt gezocht naar de historische verklaring hiervoor. Sinds staatssecretaris De Waal in 1953 aantrad, zijn het politieke landschap, de parlementaire journalistiek en de sociaaleconomische positie van de vrouw sterk veranderd. Hoewel de invloed van politieke en journalistieke ontwikkelingen op de berichtgeving over bewindsvrouwen eerder werd verklaard, bleef het verband met maatschappelijke ontwikkelingen vaak onderbelicht.⁶ In deze scriptie staat daarom de ontwikkeling van de sociaaleconomische positie van vrouwen centraal, gestimuleerd door de vrouwenbeweging in

---

² *De Telegraaf* - *VROUW*, “Kan een moeder wel premier zijn?”, 7 november 2019. Geraadpleegd op 19 januari 2024 via <https://www.telegraaf.nl/vrouw/347469886/kan-een-moeder-wel-premier-zijn>

³ Veronique Frinking en Simone Meyborg. “Marga Klompé: Vrouwenbelangenbehartigster achter de schermen.” In *Tussen aanpassing en verzet: vrouwen voor het voetlicht, 1929-1969*, red. Carla Wijers et al. (Culemborg: Lemma, 1989), 159-164, 161-162 aldaar.

⁴ Mieke Aerts. “In afwachting van de première: Over sekse en het minister-presidentschap in Nederland.” In *Omtrent de minister-president: de positie van de minister-president vanuit historisch perspectief*, red. Hendrik Velde et al. (Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2005), 47-67, 56 aldaar.

⁵ Monique Leyenaar. *Hare Excellentie. Zestig jaar vrouwelijke ministers in Nederland*. (Amsterdam: Prometheus, 2016), 190.

⁶ Onder andere in het werk van: Donatella Campus. *Women political leaders and the media* (Palgrave Macmillan, 2013); Liesbet Van Zoonen. 2006. “The personal, the political and the popular: A woman’s guide to celebrity politics.” *European journal of cultural studies* 9(3): 287-301; Anneke Ribberink. 2015. “Carrière of gezin? Het dilemma van twee vooraanstaande feministische politica’s.” *Leidschrift: Vrijheid, gelijkheid, zusterschap*: 99-116; Shan-Jan Sarah Liu. 2019. “Cracking gender stereotypes? Challenges women political leaders face.” *Political Insight* 10(1): 12-15; Leyenaar, *Hare Excellentie*.

de tweede helft van de twintigste eeuw. Hebben de denkbeelden over genderrollen die tijdens de Tweede Feministische Golf naar voren kwamen invloed gehad op de parlementaire berichtgeving over vrouwen? Heeft dit geleid tot een bredere en betere afspiegeling van vrouwen in de politiek? En hoe kan het dat de rol van een moeder als premier in de eenentwintigste eeuw nog steeds ter discussie staat?

Historiografie

Vrouwelijke politici in de media

Volgens Mieke Aerts blijkt uit de geschiedenis dat vrouwelijkheid en het symboliseren van leiderschap in de Nederlandse politieke cultuur telkens als een problematische combinatie werd gezien.⁷ Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de manier waarop mannen en vrouwen verschillend beoordeeld werden voor emotionele uitlatingen; ontroering had bij mannen vaker een charismatisch effect, terwijl dit onbeheerste gedrag bij vrouwen uitsluitend ‘gênant of onfatsoenlijk’ werd gevonden.⁸ Aerts doelt in haar essay *In afwachting van de première* op de impliciete aannames die verbonden zijn aan het politieke leiderschap in combinatie met de afwezigheid van openbare uitsluiting van vrouwen. Vrouwen werden nooit wettelijk uitgesloten van het premierschap – zelfs niet voor 1919 – dus waarom zijn er in het verleden – en in mindere mate nog steeds – impliciete aannames verbonden aan de sekse van deze functie?⁹

In de periode dat het Nederlandse kabinet voor het eerst drie vrouwelijke ministers telde, brachten Duyvis en Vermeiden het boek *Vrouwelijke politici in de media* uit. Liesbet van Zoonen schreef hiervoor het hoofdstuk *De bruiden van Wim Kok, Minister in de pers*. Ze analyseerde introducerende artikelen over alle ministers om vast te stellen wat er geschreven werd over hun persoonlijkheid, capaciteiten en deskundigheid.¹⁰ Volgens Van Zoonen maakten de journalisten zich schuldig aan seksestereotypering, hoewel dit niet zo erg was als vooraf verwacht op basis van interviews met vrouwelijke politici elders in het boek.¹¹ Vanwege het beperkte aantal vrouwen dat Van Zoonen heeft onderzocht, is het volgens haar lastig om een eenduidige conclusie te trekken. Toch beargumenteerde ze dat vrouwen bij het verkrijgen van deze functie minder snel het vertrouwen krijgen van de journalistieke verslaggevers.¹² Van

---

⁷ Aerts, “In afwachting van de première,” 66.

⁸ Ibidem, 65.

⁹ Ibidem, 51.

¹⁰ Liesbet van Zoonen. “De bruiden van Wim Kok, Minister in de pers.” In *Vrouwelijke politici in de media*, red. Chrisje Duyvis en Anna Vermeiden (Leiden: Stichting Burgerschapskunde, 1993), 13-34, 16-17 aldaar.

¹¹ Van Zoonen, “De bruiden van Wim Kok, Minister in de pers,” 29.

¹² Ibidem, 28-29.

Zoonen pleitte voor meer onderzoek om deze eerste indrukken verder te onderbouwen.¹³ Mineke Bosch schreef dat de ongelijke behandeling in biografieën en berichtgeving van politici onder andere te maken heeft met de asymmetrische nadruk op het privéleven voor mannelijk en vrouwelijke politici. De combinatie van werk en gezin wordt bij mannen positiever beoordeeld, omdat bij vrouwen het hele gezin zou leiden onder haar werkdruk.¹⁴

In 2016 verscheen het omvangrijke boek van politicoloog Monique Leyenaar, *Hare Excellentie, Zestig jaar vrouwelijke ministers in Nederland*, met een onderzoek naar de positie van alle vrouwelijke ministers van Nederland tot aan dat jaar. Leyenaar constateert in het hoofdstuk over ministerschap en media dat de berichtgeving over mannen en vrouwen in de politiek altijd verschillend is geweest en dat nog steeds is.¹⁵ Bij vrouwen wordt volgens haar aan een dubbele standaard gehanteerd, waarbij Leyenaar hetzelfde argument als Aerts aanhaalt over emotionele uitlatingen. Ze beargumenteert dat genderverschillen in de mate van media-aandacht in de loop van de tijd verminderd zijn, maar dat de aard van de berichtgeving nog steeds verschillen met zich meebrengt.¹⁶ De analyse van Leyenaar is overwegend gericht op een algemene verandering van de politieke berichtgeving en daarmee de evolutie die zich binnen het medialandschap heeft afgespeeld. ‘De media zijn zich in de loop der tijd steeds meer gaan interesseren voor de persoon achter de politicus en steeds minder voor haar politieke visie of beleid,’ schreef ze daarover.¹⁷ Ook Bosch koppelde de komst van de massamedia aan de personalisatie binnen de politiek; de politicus moet op televisie bijvoorbeeld makkelijk kunnen schakelen tussen het persoonlijke leven en de politiek. Dit verband was voor vrouwen problematischer, waardoor de ongelijke behandeling erger werd.¹⁸

Hoewel dit verband ontegenzeggelijk meespeelt in de berichtgeving over vrouwelijke politici, suggereert het dat de berichtgeving rond vrouwen in de politiek enkel ongelijker werd door de toenemende personalisatie van de politiek. Er wordt voorbijgegaan aan de sterk veranderende sociaaleconomische positie voor vrouwen vanaf het moment dat zij voor het eerst het kabinet betraden, wat ook een mogelijke invloed is voor de veranderende berichtgeving – zowel in negatieve als positieve zin. De eerste vrouwelijke ministers zouden het volgens Leyenaar betrekkelijk makkelijk hebben; Klompé, Schouwenaar, Vorrink en Gardeniers worden

---

¹³ Van Zoonen, “De bruiden van Wim Kok, Minister in de pers,” 29.

¹⁴ Mineke Bosch. “Het persoonlijke is politiek: dilemma’s van gelijke behandeling in de biografie.” In *Privé in de politieke biografie*, red. Hans Renders en Gerrit Voerman (Amsterdam: Boom, 2007), 49-65, 61-62 aldaar.

¹⁵ Leyenaar, *Hare Excellentie*, 190.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, 186.

¹⁸ Bosch, “Het persoonlijke is politiek,” 60-61.

‘door de verzuilde pers redelijk positief bejegend.’¹⁹ De vrouwelijke ministers kregen het volgens Leyenaar later pas echt lastig door de veranderingen in de aard van de parlementaire journalistiek.²⁰ Op basis veranderende positie voor vrouwen in de twintigste eeuw is de hypothese van deze scriptie echter dat de ongelijke behandeling voor vrouwelijke politici niet veroorzaakt werd door de opkomst van massamedia, maar vooral door de maatschappelijke denkbeelden over vrouwen in de desbetreffende periode.

Historica Anneke Ribberink stelde tevens in een *review* van *Hare Excellentie* vast dat de poging tot een verklaring voor de verschillende reputaties van de ministers ontbrak in het boek. Ze begrijpt dat Leyenaar zich niet wil wagen aan een oordeel over de prestaties van de ministers. Toch beargumenteert Ribberink dat de vooroordelen rond vrouwen in de politiek doorbroken kunnen worden door het tegendeel te bewijzen.²¹ In deze scriptie zal nog steeds een oordeel over de capaciteiten van vrouwelijke bewindslieden ontbreken; er wordt echter wel naar een andere verklaring gezocht voor de verschillende reputaties die de politici bezitten. Een uitvoerige analyse van de eerste bewindsvrouwen op basis van frames en stereotyperingen in de media, in combinatie met denkbeelden over genderrollen in de desbetreffende periode, moet daarvoor een verklaring geven.

Maatschappelijke denkbeelden

Deze denkbeelden zijn in grote mate onderzocht door Ribberink, onder andere in haar essay *Een nieuw begin*, waarin zij het idee uit het eind van de jaren zestig aanstipt van een voltooide emancipatie.²² Na 1919 waren er op papier evenveel rechten vastgesteld voor vrouwen op politiek gebied; na deze Eerste Feministische Golf was de emancipatiestrijd echter verre van voltooid. Het onterechte idee van een voltooide emancipatie leidde tot een nieuw feminisme, overgewaaid vanuit de Verenigde Staten, waarbij gelijke rechten daadwerkelijk moesten resulteren in gelijke kansen.²³ Dit idee werd aangewakkerd in de naoorlogse jaren, een periode waarin het gezin werd gezien als hoeksteen van de samenleving en daarmee als garantie voor herstel. Ondanks een arbeidskort waren gehuwde vrouwen geen partij voor de

---

¹⁹ Bosch, “Het persoonlijke is politiek,” 192.

²⁰ Ibidem, 194.

²¹ Anneke Ribberink. 2017. “Monique Leyenaar, Hare Excellentie. Zestig jaar vrouwelijke ministers in Nederland” in *bmgm - Low Countries Historical Review* 132(55).

²² Anneke Ribberink. “Een nieuw begin: Over het ontstaan van de tweede feministische golf in Nederland.” In *Vrouwengeschiedenis: 8 essays*, red. Henkjan Bootsma en Ingrid van der Pluym-van Eijkeren (Tilburg: Instituut voor toegepast Historisch Onderzoek, 1990), 35-50, 39 aldaar.

²³ Ribberink, “Een nieuw begin,” 36.

arbeidsmarkt; de moeder was immers onmisbaar in de eerste levensjaren van een kind.²⁴ Volgens Janneke Rixsen en Carla Wijers ontwikkelde zich in de loop van de jaren vijftig een soepelere houding ten opzichte van buitenshuis werkende vrouwen, onder andere door het oplopende tekort aan arbeidskrachten en de motie Tendeloo – voor afschaffing van alle voorschriften die gehuwde en ongehuwde vrouwen functies in overheidsdienst verboden. Daarmee waren de arbeidsmarkt en politiek geen verboden terrein meer voor vrouwen, al bleef de traditionele leefwereld van het ‘gezinsdenken’ leidend.²⁵

Onvrede over dit heersende narratief werd onder andere in 1967 door Joke Smit geuit in *Het Onbehagen bij de Vrouw*. Smit uitte onder andere kritiek op de gelijke kansen, met bijzondere aandacht voor de dubbele standaard waar vrouwen aan moesten voldoen; enerzijds moesten meisjes zich voorbereiden op een maatschappelijke carrière, anderzijds bleef het huwelijk en moederschap de eindbestemming. Smit kreeg veel bijval en erkenning voor haar uitingen, maar de echte bewustwording zou pas in de jaren zeventig komen.²⁶ Op politiek gebied betekende dit volgens Ribberink dat aankomende politica’s moesten vechten tegen discriminatoire praktijken evenals hun eigen vooroordelen, beïnvloed door een vastgeroest denkbeeld die vrouwen naar de privésfeer verwees.²⁷ De Tweede Feministische Golf was invloedrijk in het doorbreken van deze gangbare denkbeelden, maar vrouwen in topfuncties moesten zich dubbel bewijzen; zowel op de werkvloer als in de privésfeer.²⁸

De combinatie van de dubbele standaard waaraan vrouwen in de politiek toen en nu gemeten werden en de dubbele bewijsdrang waar politica’s lang mee geworsteld hebben – en misschien nog steeds doen – geeft de mogelijkheid om deze denkbeelden onder de loep te nemen en te zien hoe deze veranderde of misschien juist in stand werden gehouden. Om de uiting van deze denkbeelden rond politica’s in de maatschappij te herkennen zal de journalistieke berichtgeving over de vrouwelijke bewindspersonen vlak voor, tijdens en na de Tweede Feministische Golf geanalyseerd worden. De eerste decennia waarin vrouwen een plek op het politieke toneel bemachtigde worden onderzocht om de *path dependency* te herkennen die er vanaf de jaren vijftig ontstaan is in de berichtgeving van vrouwen. Is de kop over Belgische premier Wilmès een overblijfsel van de moederschapscultus uit de naoorlogse jaren?

---

²⁴ Janneke Rixsen en Carla Wijers. “Van Gezinsherstel naar Dolle Mina’s. Een historisch overzicht 1945-1969.” In *Tussen aanpassing en verzet: vrouwen voor het voetlicht, 1929-1969*, red. Carla Wijers et al. (Culemborg: Lemma, 1989), 119-130, 121 aldaar & Ribberink, “Een nieuw begin,” 36.

²⁵ Rixsen en Wijers, “Van Gezinsherstel naar Dolle Mina’s,” 123-124.

²⁶ Ribberink, “Een nieuw begin,” 38-40.

²⁷ Ribberink, “Carrière of gezin,” 100.

²⁸ Ibidem.

Theoretisch kader

Donatella Campus onderscheid positieve frames die vrouwelijke leiders binnen de media toebedeeld krijgen; het *nurturing* frame en *outsider* frame, waarbij de laatste gekoppeld kan worden aan het frame van *agent of change*.²⁹ Alle stereotypes hebben volgens Campus een positieve connotatie, omdat het op een positieve manier de vrouwelijke leiderschapskwaliteit belicht, maar dragen tegelijkertijd bij aan een idee dat vrouwen maar voor een beperkt aantal omstandigheden en taken geschikt zijn als leider.³⁰ De hypothese op basis van deze theorie is dat de moederschapscultus die vóór de Tweede Feministische Golf diep in de Nederlandse maatschappij geworteld was, door deze frames standhield. De vraag is daarbij of vrouwen zich andere eigenschappen sterker zullen toe-eigenen, omdat de standaardframes hen niet in staat stellen elke politieke positie te bereiken. Ook Aerts bevestigt het beeld van de *outsider* en *agent of change*, ‘een enkeling stelt vast dat een vrouw juist als uitzondering en symbolische buitenstaander gezicht kan geven aan een ‘nieuw’ of ‘ander’ politiek leiderschap.’³¹ Toch vermeldt ze dat het voordeel van dit frame wegvalt wanneer vrouwen gewoner worden in de politiek, of meer op mannen gaan lijken.³² Leyenaar noemt tevens de bekende frames van Campus, maar past ze niet expliciet toe binnen haar analyse van de Nederlandse ministers.³³ De theorie die Campus anno 2013 ontwikkelde op basis van casussen over de hele wereld en vanaf de eerste vrouwelijke staatshoofden zal ook niet één op één aansluiten op de Nederlandse voorbeelden. Het geeft echter wel de mogelijkheid om binnen dit raamwerk de frames te verklaren vanuit maatschappelijke denkbeelden over de vrouw in de publieke sfeer. Door de theorie specifiek op één land toe te passen kan onderzocht worden of, en in dat geval hoe, de frames in de loop van de tijd veranderen.

Volgens Shan-Jan Sarah Liu moeten vrouwen over mannelijke eigenschappen bezitten om geaccepteerd te worden als leiders, maar lopen daarbij tevens het risico kiezers kwijt te raken omdat ze dan als ‘agressief’ en ‘koud’ gezien worden.³⁴ Ook Campus benoemt deze stereotypering en noemt dit fenomeen – naar de theorie van Kathleen Jamieson – de *double bind*. Vrouwelijke politici voelen zich gedwongen om een stijl te ontwikkelen die kracht uitstraalt in traditionele mannelijke termen, maar wanneer zij dit doen lopen ze het risico

---

²⁹ Campus, *Women political leaders and the media*, 45-47.

³⁰ *Ibidem*, 48.

³¹ Aerts, “In afwachting van de première,” 62.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, 190-191.

³⁴ Liu, “Cracking gender stereotypes?” 13.

negatieve reacties op te wekken bij het publiek en de massamedia.³⁵ Het risico is dat het streven naar een machtige positie voor vrouwen als ‘onnatuurlijk’ wordt gezien.³⁶ Dit heeft alles te maken met de impliciete aannames over politiek leiderschap waar Aerts het over heeft – we hebben niet wettelijk vastgesteld dat de eigenschappen van onze politiek leiders mannelijk moeten zijn, maar in de praktijk zijn de denkbeelden zo gevormd. De ‘natuurlijke’ taakverdeling tussen mannen en vrouwen die jarenlang heersend was en vrouwen aan het gezin en huishouden bond is een vanzelfsprekende verklaring voor het beeld van vrouwen als buitenstaanders van de politiek.³⁷ De vraag is hoe deze rol zich verder ontwikkelde en hoe hier vanuit de samenleving naar gekeken werd. Een analyse van de berichtgeving in de Nederlandse media zal laten zien hoe de denkbeelden over vrouwen in de samenleving evolueerde en welke frames veranderden of juist altijd bleven gelden.

Het beeld van vrouwen als ongewone leiders komt onder meer tot uiting in subtiele verschillen in taalgebruik bij de benadering van mannen en vrouwen. Atir en Ferguson stellen dat professionals die met enkel hun achternaam worden aangeduid, overkomen als ‘famous and eminent’ bij het publiek. Uit het onderzoek is gebleken dat mannelijke professionals vaker met enkel hun achternaam worden benoemd dan vrouwen, bijvoorbeeld binnen de academische wereld. Daarom geniet deze groep meer aanzien en wordt zij buitenproportioneel beloond en gewaardeerd voor hun werk, in vergelijking met de groep vrouwelijke academici.³⁸ Dit verschil geldt volgens de onderzoekers tevens binnen de politiek. Sprekers op de Amerikaanse radio gebruikten meer dan twee keer zo vaak een achternaam wanneer ze over een man spraken dan wanneer ze over een vrouw spraken.³⁹ Dit relatief recente onderzoek, waarbij naar de actualiteit werd gekeken, roept de vraag op of dit verschil al bestond vanaf de eerste vrouwelijke bewindspersonen. Wat impliceert het gebruik van voornamen, achternamen, of beide over de positie van vrouwelijke ministers in de betreffende periode? Op welke manier beïnvloedt dit de frames en stereotypering rondom hen?

Hoofdvraag

Het doel van deze scriptie is om de sociaaleconomische positie van de vrouw te toetsen aan de berichtgeving over vrouwelijke politici, met behulp van theorieën over frames,

---

³⁵ Campus, *Women political leaders and the media*, 54-55.

³⁶ *Ibidem*, 55.

³⁷ Riksen en Wijers, “Van Gezinsherstel naar Dolle Mina’s,” 128.

³⁸ Stav Atira en Melissa J. Ferguson. 2018. “How gender determines the way we speak about professionals.” *PNAS* 115(28): 7278–7283, 7278 aldaar.

³⁹ Atira en Ferguson, “How gender determines the way we speak about professionals,” 7279.

stereotyperingen, beeldvorming en taalgebruik. Welke constanten en welke veranderingen zijn zichtbaar binnen de berichtgeving, vanaf het moment dat de eerste vrouw haar intrede maakte in het kabinet tot het einde van de Tweede Feministische Golf? Een onderzoek naar deze fase biedt de mogelijkheid om de patronen te ontleden die ten grondslag liggen aan de verschillende berichtgeving over mannen en vrouwen in de politiek. Dit leidt tot de volgende hoofdvraag:

Hoe beïnvloedde de veranderende rol van vrouwen in de maatschappij en politiek de berichtgeving over vrouwelijke bewindspersonen in de kranten van 1953 tot 1994?

Met de volgende deelvragen:

- Hoe veranderden de frames over vrouwelijke bewindspersonen binnen de parlementaire journalistiek in deze periode als gevolg van sociaaleconomische ontwikkelingen voor vrouwen?
- Welke stereotyperingen hebben bijgedragen aan de dubbele standaard voor vrouwelijke bewindspersonen en hoe hebben deze bijgedragen aan veranderingen in de manier waarop vrouwen hun leiderschap legitimeren?
- Hoe hebben taal- en beeldgebruik de perceptie van vrouwelijke politici beïnvloed door de instandhouding of versterking van frames en stereotyperingen?

Methodologie

Om te onderzoeken hoe de beeldvorming rondom vrouwelijke bewindspersonen in de maatschappij en binnen het kader van de Tweede Feministische Golf beïnvloed werd door de berichtgeving in de kranten is een selectie gemaakt van elf vrouwelijke bewindspersonen (bijlage 1). Naast alle vrouwelijke ministers tussen 1956 en 1994 zijn twee staatssecretarissen geselecteerd voor dit onderzoek: Anna de Waal, omdat zij de eerste vrouwelijke bewindspersoon was; en Fia van Veenendaal, omdat zij in haar termijn de enige vrouwelijke bewindspersoon was. Het onderzoek eindigt met kabinet-Lubbers III, aangezien vrouwen vanaf Kok I over het algemeen breder gepresenteerd werden in het kabinet, met uitzondering van Balkenende I. Wanneer krantenberichten over vrouwelijke ministers vanaf 1994 worden onderzocht, zal de diepgang van het onderzoek beperkt worden door de omvang. Daarbij verwaterde de Tweede Feministische Golf in de loop van de jaren negentig, waardoor dit moment een natuurlijk einde biedt voor het onderzoek. Binnen dit onderzoek is ervoor gekozen om geen vergelijking te maken tussen de berichtgeving over mannen en vrouwen. Van Zoonen heeft dit wel gedaan om een verschil te herkennen in de berichtgeving rond de ministers van

kabinet-Lubbers III, met als resultaat een verwachte, ongelijke behandeling voor de vrouwen. Aerts, Leyenaar en Bosch hebben tevens vastgesteld dat er op verschillende aspecten sprake was van een ongelijke behandeling voor vrouwen in de parlementaire journalistiek. Door de bredere mannelijke vertegenwoordiging in de ministerraden en de geringe vertegenwoordiging van vrouwen, zeker in het begin van de onderzochte periode maar ook in latere fases, waren mannen de norm voor de journalistieke berichtgeving.

In dit onderzoek staat de analyse van krantenberichten over bewindsvrouwen centraal, die beschikbaar zijn via *Delpher*. Hierbij zal voornamelijk gefocust worden op landelijke kranten, waarbij het belangrijk is om rekening te houden met de verzuilde samenleving en de sterke kleur van de kranten voor de eerste periode van het onderzoek. Dit probleem wordt overbrugd door een breed scala aan kranten in het onderzoek op te nemen, waaronder *De Telegraaf*, *Het Vrije Volk*, *Het Parool*, *Trouw*, *Algemeen Dagblad*, *NRC Handelsblad*, *De Volkskrant* en *Nederlands dagblad*. Ook enkele artikelen uit regionale kranten zijn geanalyseerd, omdat sommige in de jaren vijftig en zestig interviews plaatsten met de eerste vrouwelijke bewindspersonen. Naast de geschreven teksten in deze kranten ligt de focus in het laatste hoofdstuk op het beeldmateriaal dat door de kranten geselecteerd werd om bij artikelen te plaatsen. De krantenberichten zijn steekproefsgewijs geselecteerd, met een focus op de aanstelling en het aftreden van de minister, belangrijke beslissingen of gebeurtenissen binnen haar termijn, en verhalen waarin haar persoonlijkheid of functioneren belicht werd. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt in de frames, stereotyperingen en het taalgebruik die journalisten in de berichtgeving naar voren lieten komen, en hoe deze elementen door de ministers zelf benaderd werden. Daarnaast staat de veranderende sociaaleconomische positie van vrouwen centraal, evenals de invloed van de vrouwenbeweging. Dit zal geanalyseerd worden met behulp van secundaire literatuur over feministische stromingen, zoals *De Vrouw Beslist* van Vilan van de Loo. Voor dit aspect zal ook literatuur uit de twintigste eeuw over – en grotendeels vanuit – de vrouwenbeweging dienen om de tijdsgeest van deze periode te vatten.⁴⁰

In de volgende hoofdstukken zullen de vrouwelijke bewindspersonen niet één voor één behandeld worden, maar terloops en thematisch aan bod komen. In het eerste hoofdstuk zullen de positieve frames uit de theorie van Donatella Campus geanalyseerd worden binnen de

---

⁴⁰ Hierbij gaat het om werken als: *Van Moeder op Dochter: De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de franse tijd*, red. W.H. Posthumus-van der Goot, dr. Anna de Waal (Nijmegen: Socialistische Uitgeverij, 1968);

Hella Haasse. “E“vrouw”cipatie.” In *Oriëntatie na Emancipatie*, red. J.M. Hondius (Den Haag: Servire, 1964); Betty Friedan (vertaling Jan Hardenberg, Eva Melior en Stanneke Wagenaar). *Betty Friedan maakte een einde aan het mythe van De Mystieke Vrouw: Met nieuw voorwoord en nawoord van de schrijfster* (Krommenie: Rainbow Pocketboek, 1971).

berichtgeving over de bewindsvrouwen. In het tweede hoofdstuk staat de dubbele standaard centraal. In het laatste hoofdstuk wordt vanuit taalgebruik en beeldgebruik benadrukt hoe de positie van vrouwen in de politiek en maatschappij is veranderd.

1. Frames

Naast de stereotyperingen die de kranten opleggen aan vrouwelijke bewindslieden, zoals dominantie en agressiviteit wanneer zij mannelijke eigenschappen vertonen, benadrukt Campus hoe typische vrouwelijke eigenschappen positieve frames kunnen creëren. Verzorgende en warme kenmerken worden vaker als vrouwelijke eigenschappen gezien, evenals morele integriteit.⁴¹ Dit leidt tot het *nurturing* frame, waarin vrouwen worden geanalyseerd vanuit een andere leiderschapsstijl dan mannen, met een positieve tendens. Ze worden gezien als leiders die het ‘land kunnen genezen’ en vrede kunnen brengen. Een pessimistische blik toont echter dat deze rol niet uitsluitend positief is. Het sluit vrouwen uit van machtsposities wanneer zij eigenschappen vertonen die niet bij de ‘verzorgende’ vrouw passen. Dit leidt ertoe dat vrouwelijke leiders, voornamelijk op onderdelen die verder gaan dan enkel ‘vrouwenkwesties’, hun macht niet kunnen behouden.⁴²

Campus bespreekt tevens het frame van de *outsider*. Dit frame benadrukt vaak dat vrouwen een ongewone politieke loopbaan hebben. Hun carrière wordt gekenmerkt door toevalligheden en ‘goed geluk’.⁴³ Volgens Campus zijn hierin drie categorieën te onderscheiden, de ‘sociale’ of ‘demografische’, de ‘psychologische’ en de ‘tactische’ buitenstaander. De eerste groep heeft niet de afkomst die klassiek bij de partij wordt geacht, zoals een andere sociale klasse. Daarnaast valt te beargumenteren dat vrouwen op het politieke terrein door alleen hun geslacht als sociale buitenstaander worden gezien. De psychologische outsider *voelt* zich voornamelijk een buitenstaander. Het is waarschijnlijk dat een sociale buitenstaander dat psychologisch ook is, wat vaak overlapt met de sociale *outsider*. De eerste vrouwen in het politieke veld waren vermoedelijk op beide manieren buitenstaanders.⁴⁴ Een tactische outsider is iemand die zijn outsiderpositie benut in zijn politieke werk. Het is vaak de sociale of psychologische buitenstaander die dit op een tactische manier uit buit om succesvol te zijn.⁴⁵

Onder het frame van de buitenstaander kunnen vrouwelijke politici zich profileren als *agents of change*. Wanneer de politieke situatie hopeloos lijkt, wordt vaak gedacht dat vrouwen deze kunnen redden, omdat ze als vrouwen waarschijnlijk weinig te maken hadden met de eerdere politieke situatie. Een ander aspect is dat ze eerlijker zouden zijn en daardoor minder

---

⁴¹ Campus, *Women political leaders and the media*, 44.

⁴² Ibidem, 45 & 49.

⁴³ Ibidem, 45.

⁴⁴ Ibidem, 46.

⁴⁵ Ibidem, 47.

gefocus op de macht die bij hun positie komt kijken. De keerzijde van deze positie zijn de torenhoge verwachtingen die erbij komen kijken en uiteindelijk niet waargemaakt kunnen worden. De teleurstelling als zij falen is dan des te groter. Wanneer dit gebeurt, is de focus op de stereotypering van incapabele vrouwelijke leiders onevenredig groot.⁴⁶

Deze frames, inclusief subcategorieën, zijn door Campus opgesteld op basis van de berichtgeving over vrouwelijke leiders wereldwijd. In de volgende paragrafen worden deze frames getoetst aan de berichtgeving over Nederlandse vrouwelijke politici die als minister of staatssecretaris in het kabinet dienden, maar geen staatsleiders waren. De theorie van Campus dient als raamwerk om de veranderende positie van vrouwen in de Nederlandse politiek te meten aan de sociaaleconomische veranderingen in dezelfde periode. Ten eerste wordt getoetst of er sprake is van een *outsider* frame binnen de berichtgeving over vrouwelijke bewindspersonen. Hierbij worden enkele suggesties gedaan om de theorie van Campus verder uit te breiden voor de Nederlandse casus. Daaropvolgend staat het *agent of change* frame centraal en de betekenis hiervan binnen de vrouwenbeweging. Tot slot wordt het *nurturing* frame van Campus geanalyseerd binnen de berichtgeving, met speciale aandacht voor de onderliggende aannames over ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ stereotypingen.

1.1 Outsider frame – ‘Allesbehalve een carrièrevrouw’⁴⁷

Voor dit onderzoek zijn krantenartikelen geselecteerd over elf vrouwelijke bewindspersonen. Er is specifiek gezocht naar artikelen rond hun aanstelling, waarin vaak een profiel van de nieuwe bewindspersoon werd geschetst en hun politieke loopbaan werd uitgestippeld. Dit gebeurde niet voor elke vrouw even uitgebreid, maar in veel gevallen was er aandacht voor hun eerdere functies. Voor veel van de vrouwen begon hier het verschil binnen de politieke positie ten opzichte van haar mannelijke collega’s. Zoals Campus benadrukt, worden bij vrouwen vaak de toevalligheden en het ‘goede geluk’ van hun loopbaan benadrukt. Gardeniers werd bijvoorbeeld in een artikel in *Het Parool* door journalist Bert Steinmetz geïntroduceerd als ‘allesbehalve een carrièrevrouw’. Hij schreef: ‘zonder dat haar ambities in die richting lagen, begon ze eigenlijk haar politieke loopbaan. [...] Bij de eerstvolgende Kamerverkiezingen kwam Til Gardeniers min of meer tot haar eigen verbazing direct op een verkiesbare plaats.’⁴⁸ Vergelijkbare opmerkingen werden gemaakt over Schoo en Majj-Weggen. Schoo werd in het

---

⁴⁶ Campus, *Women political leaders and the media*, 49-50.

⁴⁷ Bert Steinmetz. “Til Gardeniers: een doorzetter,” *Het Parool*, 29 december 1977. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010839546:mpeg21:a0112>.

⁴⁸ *Ibidem*.

NRC geïntroduceerd als ‘de verrassing van de kabinetsformatie’. De journalist ging verder: ‘Drs. Schoo heeft een wetenschappelijke (pedagogische) achtergrond die niet direct past bij het ambt van minister voor ontwikkelingssamenwerking.’⁴⁹ Over Maij-Weggen werd in 1989 geschreven: ‘De bijna 46-jarige Hanja Maij-Weggen dacht: Verkeer en Waterstaat, waarom niet?’⁵⁰

Uit deze citaten blijkt dat er vaak verbazing werd geuit over de aanstelling van vrouwelijke ministers. Zij waren blijkbaar niet de gedoodverfde kandidaten voor de positie. Wanneer het ministerschap wel in de lijn der verwachting lag, zoals bijvoorbeeld bij de ministers d’Ancona en Dales binnen het derde kabinet-Lubbers, werd geschreven dat er veel van de vrouwen gevraagd zou worden om het ministerschap tot een succesvol einde te brengen. Over d’Ancona werd geschreven dat een oplossing voor het vraagstuk rond de commerciële televisie ‘nog veel politiek vernuft van de nieuwe minister’ zou vragen.⁵¹ En Dales moest volgens *Het Vrije Volk* over de juiste ‘kwaliteiten’ beschikken om de ‘opstelsom aan klussen’ die haar te wachten stond, te volbrengen.⁵²

Campus benadrukte tevens dat de politieke buitenstaander een zelfgekozen – tactisch – frame kan toe-eigenen om de politieke positie te bevorderen.⁵³ Minister Vorrink noemde zichzelf bijvoorbeeld ‘een politiek amateur’, wat door de journalisten van *De Volkskrant* werd opgepikt voor de titel van een artikel na haar eerste optreden als minister. De journalisten vervolgden: ‘Wellicht doet Irene Vorrink er wat langer over, met alle voor- en nadelen van dien, voordat ze niet meer kan zeggen: “Ik ben een politiek amateur.”’⁵⁴ Het was Vorrink zelf die zich een ‘politieke amateur’ noemde, waardoor dit in het artikel breed werd overgenomen. Het is niet duidelijk of Vorrink dit citaat bewust koos om haar authenticiteit te benadrukken of dat deze uitspraak haar op een onbewaakt moment ontglipte. Uit het citaat blijkt dat ze zich waarschijnlijk de psychologische buitenstaander voelde en dit wilde benadrukken door zichzelf publiekelijk op deze plek te vestigen. Een tactisch element is dus niet ondenkbaar.

---

⁴⁹ M. Spanjer. “E.Schoo – Verassing van de kabinetsformatie,” *NRC Handelsblad*, 3 november 1982.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000028187:mpeg21:a0022>

⁵⁰ John Kroon. “Maij-Weggen meer gerespecteerd dan geliefd,” *NRC Handelsblad*, 18 december 1989.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000043883:mpeg21:a0023>

⁵¹ *Trouw*. “De ministers van het derde kabinet Lubbers: Hedy d’Ancona (PvdA),” 4 november 1989.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010827280:mpeg21:a0600>

⁵² René Sauveur. “Isabella Dales, troubleshooter,” *Het Vrije Volk*, 18 november 1989. Geraadpleegd via <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010963388:mpeg21:a0517>

⁵³ Campus, *Women political leaders and the media*, 47.

⁵⁴ Jet Bruinsma en Jan Joost Lindner. “Mevr. minister Vorrink lieve tante met lef” *De Volkskrant*, 23 mei 1973.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010849586:mpeg21:a0164>

Deze positieve effecten van de positie als buitenstaander op basis van sociale achtergrond zijn echter zeldzaam in de journalistieke berichtgeving. Volgens Campus is een van de belangrijkste negatieve aspecten van het *outsider* frame dat vrouwen enkel onder uitzonderlijke omstandigheden in een machtspositie terecht komen.⁵⁵ In het Nederlandse voorbeeld blijkt er met een pessimistische blik echter nog een negatief aspect te volgen uit het ‘outsider’ frame. Elke vrouw die volgens dit frame vanuit een unieke route haar positie als bewindsvrouw bereikte, kreeg later kritiek die direct te koppelen was aan haar kundigheid. Vorrink ‘kent haar zaken onvoldoende’; Gardeniers ‘is een zwakke minister’ en er wordt openlijk getwijfeld ‘of de minister de stof wel voldoende beheerst’; Schoo ‘doet niet altijd haar huiswerk’; Maij-Weggen is volgens een journalist van Trouw ‘onzeker’; d’Ancona heeft ‘onvoldoende’ in huis om haar ministerie ‘te bestieren en verkopen’; en Dales ‘heeft te weinig gezag in het eigen departement.’⁵⁶ Het is niet mogelijk om de verwachtingen aan de start van hun termijnen en het waardeoordeel in de latere politieke carrière één op één aan elkaar te koppelen; mannelijke politici worden immers in de journalistieke berichtgeving ook beoordeeld op hun presentaties. Deze vrouwen worden echter voornamelijk op hun onkunde en ontbrekende capaciteiten gewezen, een oordeel dat direct in verband kan worden gebracht met een lage verwachting van hun vaardigheden.

De eerste vrouwen in Nederlandse kabinetten benadrukten daarentegen zo min mogelijk hun eigen positie als buitenstaander, wat opvallend is gezien hun uitzonderlijke positie als vrouw op het hoogste niveau van het Nederlandse bewind. Hoewel hun opmerkelijke positie als vrouw in de regering niet over het hoofd kon worden gezien, wilden de eerste vrouwelijke staatssecretaris en minister hun eigen prestatie niet te veel benadrukken. De Waal sprak hierover in een interview met het *Overijsselsch Dagblad*:

---

⁵⁵ Campus, *Women political leaders and the media*, 49.

⁵⁶ **Vorrink:** *Algemeen Dagblad*. “Hard oordeel van Kamer: Minister Vorrink faalt,” 30 oktober 1973.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002899026:mpeg21:a00048>

Gardeniers: Jet Bruinsma. “Bewogenheid speelde Gardeniers als minister dikwijls parten,” *De Volkskrant*, 23 oktober 1982. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010857399:mpeg21:a0276> en Harm van den Berg. “Gardeniers brengt het parlement tot wanhoop,” *Het Parool*, 20 oktober 1982.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010846758:mpeg21:a0183>

Schoo: Jan Bezemer. “Al wordt ze het graf in geprezen, Schoo blijft graag op haar post,” *Trouw*, 25 oktober 1985. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010828274:mpeg21:a0189>

Maij-Weggen: Koos Schwartz. “Stroopkwast ontbreekt in Maij’s repertoire,” *Trouw*, 19 december 1990.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010825010:mpeg21:a0111>

D’Ancona: Redmar Kooistra. “d’Ancona verschuilt zich vaak achter anderen,” *Algemeen Dagblad*, 17 juni 1992. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:003548014:mpeg21:a00045>

Dales: Kees Versteegh. “Een boeddhabeeld boven het gekrakeel van alledag,” *NRC Handelsblad*, 28 oktober 1992. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000030555:mpeg21:a0025>

‘Ik beschouw mijn benoeming als staatssecretaris voor de gehele Vrouwenbeweging als een verheugend feit. Niet, omdat ik die eerste vrouwelijke excellentie ben, maar omdat er nu een vrouw, voor de eerste maal in de geschiedenis van ons land, tot een zo hoge functie in de staat is benoemd.’⁵⁷

De bredere tendens rond de aanstelling van De Waal en Klompé was de mijlpaal die hun aantreden betekende voor de vrouwenbeweging. Het outsider frame was vanzelfsprekend en werd bewust of onbewust gepasseerd met de aanduiding ‘de eerste vrouw.’ In de jaren vijftig werden de vrouwelijke bewindslieden geëerd om deze prestatie en leek het even of de emancipatiestrijd voltooid was. Toen er met de benoeming van De Waal in 1953 voor het eerste een vrouw binnen het kabinet aantrad, werd het vrouwen wettelijk nog verboden om voor de overheid te werken als zij getrouwd waren.⁵⁸ In de naoorlogse samenleving stond de wederopbouw centraal, waarin de traditionele waarden hersteld moesten worden. Het gezin als hoeksteen van de samenleving bestond uit de kostwinner, huisvrouw en kinderen.⁵⁹ De eerste vrouwen in het kabinet waren dan ook niet getrouwd en hadden geen kinderen. Op deze manier was er nog steeds ruimte om deze vrouwen te zien als uitzonderingen op het reguliere plaatje van het traditionele gezin. Uit de berichtgeving over De Waal klonk zelfs enige verbazing over haar prestaties. Het Haagse blad *Het Binnenhof* schreef: ‘[D]e benoeming van mej. de Waal tot staatssecretaris bleek kennelijk bij de Kamer in goede aarde te zijn gevallen.’⁶⁰

In plaats van een *outsider* perspectief, dat in de jaren zeventig vooral bij minister Vorrink sterk werd benadrukt, lag de focus in de jaren vijftig op de rechtvaardiging van de posities van de eerste vrouwelijke bewindslieden. De theorie van Campus is niet toegespitst op een enkel land en houdt daarom minder rekening met de specifieke sociaaleconomische positie van vrouwen op een bepaalde plek. In Nederland halverwege de twintigste eeuw was er geen ruimte voor een *outsider* frame, omdat de functies van deze vrouwen anders weinig draagvlak zouden hebben gehad. In de eerste artikelen over De Waal en Klompé werden juist hun politieke carrières uitvoerig besproken om te beargumenteren waarom zij, ongeacht hun geslacht, geschikt waren voor hun posities.⁶¹ Het frame dat deze vrouwen in de eerste periode van hun

---

⁵⁷ *Overijsselsch Dagblad*. “De eerste vrouw in ’t kabinet – bekroning van de politieke actie voor de vrouw,” 31 januari 1953. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001265026:mpeg21:a00117>

⁵⁸ Rixen en Wijers, “Van Gezinsherstel naar Dolle Mina’s,” 123-124.

⁵⁹ Vilan van de Loo, *De Vrouw beslist*, 25.

⁶⁰ *Het Binnenhof*. “Eerste Kamer vraagt minister Cals snelle oplossing salarisprobleem,” 15 april 1953. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000371089:mpeg21:a00053>

⁶¹ Bijvoorbeeld in deze twee artikelen. Over de Waal: *Overijsselsch Dagblad*, “De eerste vrouw in ’t kabinet – bekroning van de politieke actie voor de vrouw”. Over Klompé: *Het Parool*. “Minister Klompé in persoonlijke

aanstelling werd opgelegd en toegeëigend is daarmee niet dat van een *outsider*, maar juist van de ultieme *insider*, met als doel hun politieke functie te legitimeren. Klompé verwoordde dit in een interview met *De Telegraaf*: ‘Maar als u nou vraagt: hoe staat de Nederlander tegenover een vrouw in een hoge positie? Dan antwoord ik: mijn ondervinding is dat men mij accepteert zoals men een man op mijn post zou accepteren.’⁶² Hoewel Klompé in hetzelfde interview ook haar vrouwelijke kwaliteiten benadrukte, lijkt het erop dat zij zo veel mogelijk mannelijke kenmerken wilde en moest vertonen.⁶³ De eerste vrouwelijke bewindslieden waren in de privésfeer niet gebonden aan kinderen en een gezin, omdat dit in combinatie met hun drukke baan destijds bijna ondenkbaar was.⁶⁴

1.2 Agents of change – ‘Dolle Mina’s van het eerste uur’⁶⁵

Het *agents of change* frame is een subcategorie op het *outsider* frame, dat volgens Campus voornamelijk een positief beeld moet uitdragen.⁶⁶ Gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw kreeg vrijwel elke vrouw die in dit onderzoek aan bod komt aandacht voor haar rol binnen de vrouwenbeweging. Hoewel dit vanaf de jaren zeventig steeds explicieter werd, werden de eerste vrouwelijke bewindslieden al vaak gekoppeld aan thema’s rond de emancipatiestrijd. Binnen het kabinet was zij de *agent of change* voor de emancipatoire onderwerpen. Waarschijnlijk lag dit de vrouwen zelf nauw aan het hart, en zagen ze in dat zij de verandering op politiek gebied konden en moesten bewerkstelligen voor de emancipatiestrijd. Zo vond De Waal, ‘het heerlijk dat [ze na] het voortdurende streven van zovelen om de vrouwen ook politiek mondig te maken, thans deze bekroning [haar positie als staatssecretaris, red.] heeft mogen krijgen.’⁶⁷

Na een decennialange strijd die zich vanaf het einde van de negentiende eeuw al had ingezet voor gelijke rechten voor vrouwen, waren de jaren vijftig een belangrijk keerpunt. Na

---

sfeer – Samenwerking hangt af van mensen, niet van verdragen,” 16 oktober 1956. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010832304:mpeg21:a0129>

⁶² Conny Sluysmans. “Bekende Nederlandse vrouwen filosoferen over de problemen van deze tijd: „Laten we toch niet alle jongeren op één hoop vegen.”” *De Telegraaf*, 19 september 1967. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110590303:mpeg21:a0166>

⁶³ Klompé betoogde dat vrouwen zich niet te veel moesten assimileren naar de werkwijze en denkmethode van mannelijke politici. Rita Beukman, “Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek” *Algemeen Dagblad*, 19 september 1959. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000355070:mpeg21:a00194>

⁶⁴ In hetzelfde artikel over Klompé en vrouwen in bestuurlijke functies in het algemeen zei Kamerlid Ten Broecke Hoekstra. “Dat heeft ook vele andere oorzaken. Het blijft bijvoorbeeld voor een vrouw, gehuwd of ongehuwd, toch wel moeilijker dan voor een man, de mogelijkheid te vinden zich met politiek bezig te houden. Men kan zich als vrouw tegenwoordig bijna niet meer vrij maken voor een dergelijke taak.”

⁶⁵ *De Tijd*. “Mevr. v. Veenendaal: Ik was ook een Dolle Mina,” 3 augustus 1971. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011235891:mpeg21:a0045>

⁶⁶ Campus, *Women political leaders and the media*, 47.

⁶⁷ *Overijsselsch Dagblad*, “De eerste vrouw in ’t kabinet – bekroning van de politieke actie voor de vrouw”.

de eerste mijlpalen – zoals de eerste vrouw in de Tweede Kamer in 1918, het vrouwenkiesrecht in 1919, de eerste vrouw in de Eerste Kamer in 1920 – waren er in de daaropvolgende jaren feitelijk minder doorbraken voor de vrouwenbeweging.⁶⁸ Hoewel het gedachtegoed over vrouwenemancipatie een progressieve wending leek te nemen vanaf de twintigste eeuw, werd de weerstand tegen vrouwen op de arbeidsmarkt eerder versterkt dan verzwakt. In 1924 besloot de regering vrouwen onder de 45 jaar eervol te ontslaan wanneer zij in het huwelijk traden.⁶⁹ Een jaar later kregen gemeenteraden de mogelijkheid om deze regeling toe te passen voor onderwijzeressen. Hoewel het niet lukte om deze regelingen in het bedrijfsleven door te voeren, deed minister van Sociale Zaken Carl Romme een poging om de arbeid van vrouwen tijdens de crisis van de jaren '30 volledig te verbieden. Conservatieve politici beoogden de werkgelegenheid voor mannen te verbeteren door vrouwen te dwingen tot huiselijke taken. Uit verschillende hoeken kwam er bezwaar tegen het voorstel, en met name de vrouwenbeweging organiseerde zich om dit besluit tegen te gaan.⁷⁰ Dat lukte, maar het arbeidsverbod voor vrouwen binnen de overheid bleef gelden tot 1958. Met deze maatschappelijke en politieke achtergrond is het onmiskenbaar dat een vrouw in het kabinet een grote overwinning was voor de vrouwenbeweging. Het frame van de ultieme *insider*, dat in de jaren vijftig werd toegepast voor vrouwen op de hoogste positie van het landelijke bestuur, gaat daarom samen met het *agent of change* frame.

Deze twee frames lijken volgens de theorie van Campus een discrepantie te vertonen. Volgens haar theorie ontstaat het frame van *agent of change* vanuit het idee dat vrouwen buitenstaanders zijn en om die redenen de verandering kunnen brengen. Deze theorie is echter niet vanuit historisch perspectief beredeneerd en belicht de verschillen tussen de vrouwen in plaats van de historische en daarmee maatschappelijke ontwikkelingen die effect hebben om de berichtgeving. Zoals eerder benadrukt is, kon de vrouw in de politiek een buitenbeetje zijn door haar geslacht, maar kon ze ook het frame van een ingewijde opgelegd krijgen en zich dit toe-eigenen om haar positie te legitimeren. Dit nam echter niet weg dat ze een *agent of change* kon zijn; zij en de journalisten die hierover berichtten hadden eigenlijk geen keuze. De

---

⁶⁸ Van de Loo, *De Vrouw beslist*, 20-22.

⁶⁹ Clara M. Meijers. “Deel II. Intree in de Maatschappij.” In *Van Moeder op Dochter: De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de franse tijd*, red. W.H. Posthumus-van der Goot, dr. Anna de Waal (Nijmegen: Socialistische Uitgeverij, 1968), 109-218, 196 aldaar.

⁷⁰ E.A. Heringa-van Ruth, W. H. Posthumus-van der Goo ten Anna de Waal. “Deel III. De Laatste Veertig Jaar.” In *Van Moeder op Dochter: De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de franse tijd*, red. W.H. Posthumus-van der Goot, dr. Anna de Waal (Nijmegen: Socialistische Uitgeverij, 1968), 219-390, 278-279 aldaar.

veranderingen ten goede van de vrouwenbeweging tot dat moment waren voornamelijk ingegeven door vrouwen, dus konden alleen zij de positie van vrouwen in Nederland verder vooruithelpen.⁷¹ Dat gebeurde meteen bij de aanstelling van De Waal. *Het Vrije Volk* meldde: ‘Belangrijk was de mededeling dat zij overweegt een onderzoek te laten instellen naar het effect van het arbeidsverbod voor veertienjarige meisjes.’⁷²

Klompé was terughoudend over de aandacht voor feminisme en benadrukte sterk dat haar geslacht weinig verschil zou maken in de uitoefening van haar ministeriële taken.⁷³ De eerstvolgende vrouwelijke minister die na Klompé aantrad was Schouwenaar in 1963. Zij was minder discreet dan Klompé over haar privéleven en deelde haar ervaringen als moeder en minister. Hierdoor richtte zij zich op politieke onderwerpen die daarmee verband hielden, zoals gezinszaken en voorlichting over huwelijk en opvoeding voor huisvrouwen.⁷⁴ Zonder zich expliciet met vrouwenemancipatie bezig te houden – naar aanleiding van de vorige bron lijkt het erop dat zij eerder traditionele opvattingen had over de man-vrouw verdeling in het huishouden – was zij door de combinatie van haar moederschap en baan meteen al een *agent of change*. In de periode daarna was er bijna altijd een vrouw aanwezig in het kabinet. In Kabinet-Biesheuvel van 1971 was er geen vrouwelijke minister, maar wel een vrouwelijke staatssecretaris, Van Veenendaal van DS’70. Premier Biesheuvel benadrukte dat hij ten minste één vrouw in zijn kabinet wilde opnemen.⁷⁵ Vanaf de jaren zeventig begonnen vrouwen in het kabinet zich steeds meer bezig te houden met emancipatoire onderwerpen en werden ze in de berichtgeving vaak geassocieerd met de vrouwenbeweging, met name Dolle Mina.⁷⁶ Volgens *De Tijd* beschouwde Van Veenendaal zichzelf als een van de ‘Dolle mina’s van het eerste uur’, omdat zij vijftien jaar geleden al een gehuwde werkende vrouw met drie kinderen was, hetgeen volgens haar in die tijd nog ongewoon was.⁷⁷

---

⁷¹ Van de Loo, *De Vrouw beslist*, 222.

⁷² *Het Vrije Volk*. “Onderwijstekort: alle optimisme misplaatst,” 19 februari 1955. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010952055:mpeg21:a0129>

⁷³ *Het Vrije Volk*. “Poederdoos op departement,” 16 oktober 1956. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010952602:mpeg21:a0107>

⁷⁴ *Het Vrije Volk*. “Minister: ‘Ook huwelijk en ouderschap?’ Gezinsvoorlichting in ‘Het Houten Huys,’” 13 mei 1964. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010955146:mpeg21:a0253>

⁷⁵ *De Waarheid*. “Udinks ‘specialist’ ontbreekt nog steeds: Van Veenendaal (DS’70) naar CRM,” 28 juli 1971. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010374844:mpeg21:a0060>

⁷⁶ Een voorbeeld van Van Veenendaal die zich bezighield met een ‘moderne’ invulling van het gezinsleven. *Nederlands Dagblad*. “Volgens mevr. Van Veenendaal – Gezinsverzorgster moet niet koken,” 14 juni 1972. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010558772:mpeg21:a0002>

⁷⁷ *De Tijd*, “Mevr. v. Veenendaal: Ik was ook een Dolle Mina”.

Ook naar Vorrink werd op deze manier gekeken; ze werd door *De Volkskrant* omschreven als de ‘pleitbezorgster op het gebied van vrouwenemancipatie.’ Echter, in hetzelfde artikel stond dat ze, ondanks haar geëmancipeerde status, ‘geen heerszuchtig standpunt had,’ omdat ze Volksgezondheid overliet aan haar staatssecretaris.⁷⁸ Dit illustreert de keerzijde van het *agent of change* frame, waarbij hoge verwachtingen werden gesteld aan de enige vrouw in het kabinet, vooral op het gebied van belangenbehartiging voor vrouwen. Zoals eerder besproken, zijn de verwachtingen van ‘alternatieve’ leiders vaak hoger dan die van ‘traditionele’ leiders, waardoor teleurstelling des te groter is als zij deze verwachtingen niet kunnen waarmaken.⁷⁹ Ministers en staatssecretarissen die de enige vrouwen waren in het kabinet kregen de zware taak om alle ‘vrouwenzaken’ op zich te nemen en hier verandering in te brengen. Het was daarom bijna onvermijdelijk dat zij uiteindelijk teleurstelling zouden veroorzaken, die tot uiting kwam in de berichtgeving. Vorrink is een voorbeeld van een minister die door collega-politici en de buitenwereld kritisch werd bekeken vanwege vermeende tekortkomingen in haar belangrijke rol.⁸⁰

Dit weerspiegelt sterk de maatschappelijke houding tegenover voorvechters van de vrouwenbeweging. In *Van moeder op Dochter* van econoom en feminist Willemijn Posthumus-van der Goot en Anna de Waal werd een citaat van Vlaamse schrijver en docent Maria de Leebeeck uit 1967 aangehaald, waarin ze stelt dat alleen vrouwen die ‘moedig meebouwen aan de nieuwe wereld’ erin slagen ‘in werkelijkheid de toekomst te boetseren.’ Degene die ‘onverschillig nabenen’ of de ‘verantwoordelijkheid koelweg afwimpelen’ belemmeren het nieuwe beeld van de ‘vrouw van morgen’.⁸¹ Dit benadrukt opnieuw de grote verantwoordelijkheid die de vrouwelijke pioniers kregen toebedeeld in hun bestuurlijke functie. Niet alleen vanuit de vrouwenbeweging was deze druk voelbaar; het is aannemelijk dat de mannen die ‘minstens één vrouw’ in hun kabinet wilden opnemen, ervan uitgingen dat de vrouwen zich zouden inzetten voor emancipatie, zodat de mannelijke bestuurder dit onderwerp kon afstaan.⁸² Dit maakt het *agent of change* frame waardevol maar ook veeleisend, waarbij

---

⁷⁸ Bruinsma en Lindner, “Mevr. minister Vorrink lieve tante met lef,” *De Volkskrant*.

⁷⁹ Campus, *Women political leaders and the media*, 49.

⁸⁰ Voorbeelden van artikelen waar Vorrink bekritiseerd wordt door journalisten of collega’s: Kees Bastianen. “Den Haag Dinsdag – Moeilijk gehad,” *De Volkskrant*, 24 februari 1976. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010880874:mpeg21:a0102>;

Algemeen Dagblad. “Vrouwelijk Kamerlid trekt van leer tegen vrouwelijke minister,” 26 mei 1973.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002891023:mpeg21:a00045>;

Jacques Fahrenfort. “In het Jaar van de Vrouw wordt vrouw van het jaar gemuilkorfd,” *De Telegraaf*, 5 juli 1975. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011198839:mpeg21:a0425>

⁸¹ E.A. Heringa-van Ruth, “Deel III. De Laatste Veertig Jaar,” 388.

⁸² Leyenaar, *Hare Excellentie*, 11-14.

maatschappelijke en politieke verwachtingen werden geprojecteerd op de politica als vrouw, in plaats van alleen als deskundige op haar beleidsterrein.

1.3 Nurturing frame – ‘Zij is moeder’⁸³

Binnen een leiderschapsrol kunnen de stereotypische ‘verzorgende’ kwaliteiten van vrouwen zowel een troef als een veroordeling zijn, waardoor het frame niet eenduidig positief of negatief is. Campus beschreef dit als: ‘it confines women in some positions and excludes them from others.’⁸⁴ Het traditionele beeld van de zorgende (huis)vrouw past binnen het idee van een opdeling van ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ eigenschappen, die elk aansluiten bij de rol van mannen en vrouwen in gezin en maatschappij. Over wat typisch mannelijke en vrouwelijke eigenschappen zijn, valt te twisten. Hella Haasse zocht in 1964 met haar essay *E“vrouw”cipatie* naar de nuance in deze verdeling. Haasse onderscheidde de kenmerken voor een masculien (M.) wezen – bevruchtend, veroverend, agressief, handelend, lichamelijk groter en sterker, initiatief nemend – en een feminien (F.) wezen – ontvangende, barende, voedende en koesterende, met neiging tot zorgen en ordenen, tot instandhouding van het hier en nu – vanuit een biologisch perspectief.⁸⁵ Deze kenmerken hebben onmiskenbaar beïnvloed hoe wij naar mannen en vrouwen kijken als individu kijken. Na de conservatieve jaren vijftig pleitte Haasse voor een fluïde rol voor alle aspecten van M. en F. voor het individu. In haar essay schreef Haasse hierover:

‘Vereenzelviging van M. met elke man, iedere man, en van F. met de vrouw, iedere vrouw, gaat niet op. [...] Sommige van die eigenschappen en functies, neigingen en gedragingen worden “vrouwelijk” genoemd, specifiek vrouwelijke zelfs. Waarom? Omdat zij schijnen te horen bij die ene, onverwisselbare functie van het baren en zorgen?’⁸⁶

Volgens Van de Loo vatte de kernpunten van Haasse’s essay het gedachtegoed van de Tweede Feministische Golf goed samen.⁸⁷ Hoewel vrouwen halverwege de twintigste eeuw niet enkel

---

⁸³ Een uitspraak die voor vele bewindsvrouwen rond hun aantreden werd gedaan. *Parool*. “Mevrouw Schouwenaar: Ook in politiek vooral lerares,” 24 juli 1963. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010837507:mpeg21:a0164>; Bruinsma en Lindner, “Mevr. minister Vorrink lieve tante met lef,” *De Volkskrant*; *Algemeen Dagblad*. “De meisjes van Dries – Til Gardeniers-Berendsen,” 31 december 1977. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002949026:mpeg21:a00168>; Kroon, “Maij-Weggen meer gerespecteerd dan geliefd,” *NRC Handelsblad*.

⁸⁴ Campus, *Women political leaders and the media*, 45.

⁸⁵ Haasse, “E“vrouw”cipatie,” 10.

⁸⁶ *Ibidem*, 11.

⁸⁷ Van de Loo, *De Vrouw Beslist*, 38.

als barende en zorgende wezens werden gezien, bleef de strikte scheiding tussen het ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ invloedrijk.⁸⁸ Deze scheiding bepaalde de maatschappelijke inrichting en creëerde obstakels voor vrouwen in de politiek. In de berichtgeving werden eigenschappen gebruikt om frames te vormen voor politica’s, waarbij vrouwelijke eigenschappen de leiderschapskwaliteiten van de ‘symbolische moeder’ legitimeerden.⁸⁹ In Nederland is er tussen 1953 en 1994 echter geen uitgesproken ‘moeder van het land’ geweest. Het *nurturing* frame heeft daarom voornamelijk gediend om de leidinggevende rol van de verzorgende vrouw binnen traditioneel ‘vrouwelijke’ departementen te legitimeren. Heringa-van Ruth, Posthumus-van der Goot en De Waal schreven dat vrouwen typisch vrouwelijke onderwerpen kregen toegewezen in het openbare bestuur, ongeacht hun deskundigheid.⁹⁰ Leyenaar beaamde daarbij in haar onderzoek dat er een onderscheid bestaat tussen typisch masculiene, feminiene en neutrale ministeries.⁹¹ Uit krantenartikelen blijkt dat er tot aan de jaren tachtig veel aandacht was voor de dubbelrol als moeder en minister of staatssecretaris, aangezien vrouwen alleen vertegenwoordigd waren op ‘feminiene’ departementen zoals onderwijs, maatschappelijk werk, cultuur en volksgezondheid.⁹² Schouwenaar werd bijvoorbeeld gefotografeerd terwijl zij naar een door kinderen bespeelde poppenkast keek bij de opening van een jeugdclubhuis en sprak zich uit over gezinsvoorlichting.⁹³ Dit paste bij haar rol als minister van Maatschappelijk Werk, maar ook bij haar rol als moeder van schoolgaande kinderen. Staatssecretaris Van Veenendaal werd in verband gebracht met haar rol als moeder en oma; er werd over haar geschreven dat ze ‘het huishouden doen’ beschouwde als een vorm van ontspanning.⁹⁴

Toen Gardeniers eind jaren zeventig minister werd, was de Tweede Feministische Golf nog gaande, evenals de traditionele man-vrouwverdeling in het huishouden. In de berichtgeving

---

⁸⁸ Van de Loo, *De Vrouw Beslist*, 39.

⁸⁹ Campus, *Women political leaders and the media*, 63.

⁹⁰ Heringa-van Ruth et al., “Deel III. De Laatste Veertig Jaar,” 386.

⁹¹ Leyenaar, *Hare Excellentie*, 85.

⁹² De Waal: staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; Klompé: minister van Maatschappelijk Werk; Schouwenaar: minister van Maatschappelijk Werk; Van Veenendaal: staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk; Vorrink: minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne; Gardeniers: 1977-1981 minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, 1981-1982 minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Dit zijn de departementen die Leyenaar als feminiën beschouwd. Pas vanaf 1982 is er voor het eerste een vrouw als minister op een ‘masculien’ departement (Kroes, minister van Verkeer en Waterstaat).

⁹³ *Het Vrije Volk*. “Poppenkast,” 24 januari 1964. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010954356:mpeg21:a0205>; *Het Vrije Volk*, “Minister: ‘Ook huwelijk en ouderschap?’ Gezinsvoorlichting in ‘Het Houten Huys’”.

⁹⁴ *Algemeen Dagblad*, “Enige vrouw in kabinet is blij,” 28 juli 1971. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPER01:002866024:mpeg21:a00057>;

Hette Visser. “Dag, Maandag – De ramen van Fia,” *Trouw*, 24 juli 1972. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010824573:mpeg21:a0138>

kwam dit beeld duidelijk naar voren: terwijl Gardeniers jarenlang ‘huisvrouw’ was geweest zonder baan, genoot ze binnen het CDA ‘hoog aanzien’.⁹⁵ Het is aannemelijk dat het ‘zorgende’ frame van Gardeniers stamt uit haar persoonlijke katholieke achtergrond. Ze was begaan met het lot van de vrouw, maar kon richting haar achterban geen radicale feministische uitingen vertonen, wat niet wil zeggen dat ze deze overtuiging of intentie had.⁹⁶

Vanaf de jaren tachtig lijkt het *nurturing* frame naar de achtergrond te verdwijnen en meermaals van de persoon af te hangen in plaats van departement. Hoewel Kroes als minister van Verkeer en Waterstaat nauwelijks als zorgende moeder werd neergezet, was dit wel het geval bij Schoo van Ontwikkelingssamenwerking en Maij-Weggen, opvolger van Kroes.⁹⁷ In dit opzicht lijkt niet het departement, evenals de sociaaleconomische positie van de vrouw, een grote indicator voor het frame, maar de politieke kleur van de politica. Het is echter lastig om een eenduidige conclusie te trekken op basis van de genoemde ministers, omdat PvdA’er d’Ancona soms ook het *nurturing* frame kreeg opgelegd, terwijl CDA’er Dales dit nauwelijks overkwam. In het volgende hoofdstuk wordt verder ingegaan op het *nurturing* frame en de *double bind*-theorie om een verklaring te vinden voor dit verschil in framing in de berichtgeving.

Hoewel er vanaf de jaren zeventig geen duidelijk verband is tussen de sociaaleconomische positie van vrouwen en hun plaatsing in het *nurturing* frame, is dit verband wel zichtbaar in eerdere tijden voor vrouwelijke bewindslieden. De Waal en Klompé waren geen moeders, maar vooral Klompé werd toch in een zorgende rol weggezet. Toen kabinet-Cals viel, werd het de volgende metafoer gebruikt om de situatie voor Klompé te beschrijven: ‘eigenlijk verkeert zij [Klompé] in de onbarmhartige positie van de moeder, wier zootje [Cals] zojuist van school is gestuurd.’⁹⁸ Ondanks haar poging om als politieke *insider* te opereren, kon Klompé niet aan een ‘moederlijk’ frame ontsnappen. Het is verklaarbaar dat journalisten deze normatieve rol voor Klompé nog niet konden loslaten, vanwege de historische aard hiervan. De beroepsarbeid voor vrouwen was tot en met de jaren vijftig een heikel punt. Het aantal beroepen voor vrouwen nam gestaag toe, maar tot de jaren dertig veranderde dit nooit ten nadele van mannen.⁹⁹ In 1968

---

⁹⁵ Dave Heins en Wout Smit. “Mevrouw Gardeniers lonkt naar vrijwilliger,” *Algemeen Dagblad*, 1 april 1978. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002942001:mpeg21:a00200> & *Algemeen Dagblad*, “De meisjes van Dries – Til Gardeniers-Berendsen”.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ Voorbeeld van dit frame bij Maij-Weggen: Kroon, “Maij-Weggen meer gerespecteerd dan geliefd,” *NRC Handelsblad*.

⁹⁸ Jacques Fahrenfort. “Laat Jan Cremer eens informeren,” *De Telegraaf*, 9 november 1966. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011199012:mpeg21:a0205>

⁹⁹ Meijers, “Deel II. Intree in de Maatschappij,” 189.

schreven Heringa-van Ruth et al. dat het beeld van uitsluitend mannelijke en vrouwelijke beroepen langzamerhand verdween.¹⁰⁰ Het is vanuit de sociaaleconomische positie die vrouwen rond de jaren vijftig op de arbeidsmarkt vervulden te verklaren dat het *nurturing* frame werd gebruikt om vrouwen op bepaalde posities uit te sluiten.

Concluderend, vervulde vrouwen in de jaren vijftig nog vooral de traditionele ‘vrouwelijke’ rollen in de maatschappij, waardoor de eerste vrouwelijke staatssecretaris en minister hun uitzonderlijke positie zo min mogelijk benadrukten. In de jaren zestig werd dit traditionele beeld door de vrouwenbeweging uitgedaagd, wat de vrouwen in de politiek tot *agents of change* maakte. Door de hoge verwachtingen die bij deze positie kwamen kijken, werden ze echter breed bekritiseerd. Ze bleven outsiders in de politiek, wat leidde tot afwijzing vanwege vermeende ‘incompetentie’. Hun vrouwelijke kwaliteiten legitimeerden hun leiderschapsfuncties voornamelijk voor ‘vrouwelijke’ departementen. Dit resulteerde in een dubbele standaard, waarbij vrouwelijke en mannelijke vormen van leiderschap verschillend werden beoordeeld. Het tweede hoofdstuk analyseert deze dynamiek en de impact ervan op de politieke legitimering van vrouwelijke bewindslieden.

---

¹⁰⁰ Heringa-van Ruth, Posthumus-van der Goot, de Waal, “Deel III. De Laatste Veertig Jaar,” 376.

2. Dubbele standaard

Campus beargumenteerde dat vrouwen in de politiek te maken hebben met een dubbele standaard. In plaats van hun typisch ‘vrouwelijke’ kwaliteiten – zoals warmte en compassie – te omarmen, nemen zij mannelijke kenmerken aan om beter te voldoen aan het stereotype van een politiek leider.¹⁰¹ Dit gedrag zorgt ervoor dat uitingen van vrouwelijke leiders als onnatuurlijk worden beschouwd, en daarmee de positie van vrouwen op deze plekken in het algemeen.¹⁰² Daarnaast worden vrouwen als bedreigend ervaren door mannen wanneer zij traditioneel ‘mannelijke’ eigenschappen overnemen, waardoor de verhoudingen in de arbeidsmarkt en samenleving zouden worden verstoord.¹⁰³ Dit sluit aan bij de bevindingen in het vorige hoofdstuk, waarin werd vastgesteld dat het decennia duurde voordat de toenemende participatie van vrouwen in de economie en maatschappij daadwerkelijk invloed had op de mannelijke dominantie op de arbeidsmarkt. Volgens Haasse heeft de traditionele verdeling tussen man en vrouw ervoor gezorgd dat de man wordt gezien als *de mens*– handelend, denkend, oordelend, kiezend, beslissend, kennend – en de vrouw het ‘andere’. De vrouw is zowel positief als negatief anders: ‘zowel het lokkende inspirerende, maar óók het lokkende verderfelijke of schadelijke.’¹⁰⁴ Haasses uitleg uit 1964 is abstract, maar laat een duidelijk contrast zien tussen het mannelijke en vrouwelijke, wat nog steeds bepalend is voor stereotypen over de capabele politicus. Als de man de rationele mens is en de vrouw, zoals Haasse stelt, de irrationele eigenschappen van ‘dwaasheid, grilligheid, onbezonnenheid en onberekenbaarheid’ belichaamt, is het onvermijdelijk dat de vrouw lange tijd als een ongeloofwaardige leider werd beschouwd.¹⁰⁵

Haasse en Campus benaderden vanuit verschillende tijdsgeesten en invalshoeken – 1964 tegenover 2013 en algemene emancipatie versus parlementaire berichtgeving – het onderscheid tussen twee typen vrouwen die voortkomen uit stereotyperingen. Haasse verdeelde, zoals activist en feminist Betty Friedan in 1964 beschreef, het gespleten beeld van vrouwen in de *vrouwelijke* vrouw – ‘whose goodness includes the desires of the flesh’ – en de carrièrevrouw – ‘whose evil includes the desire of the separate self’.¹⁰⁶ Haasse observeerde de moeilijkheid voor de geëmancipeerde vrouw die haar intellectuele zelfstandigheid moet laten

---

¹⁰¹ Campus, *Women political leaders and the media*, 54.

¹⁰² Ibidem, 54-55.

¹⁰³ Ibidem, 57.

¹⁰⁴ Haasse, “E“vrouw”cipatie,” 15-16.

¹⁰⁵ Ibidem, 16.

¹⁰⁶ Citaat van Betty Friedan in Haasse, “E“vrouw”cipatie,” 17.

gelden ‘in de ‘verpakking’ van haar vitale, seksueel-rijpe lichamelijkheid.’¹⁰⁷ Deze observatie was grotendeels gebaseerd op het werk van Friedan. Friedan ontdekte dat tijdschriften voor vrouwen in de jaren zestig vooral het beeld lieten zien van de ‘gelukkige huisvrouw’, in tegenstelling tot de jaren veertig, toen de carrièrevrouw nog werd gezien als de heldin.¹⁰⁸ Volgens Friedan hadden mannelijke hoofdredacteurs een grote invloed op deze portrettering, waardoor vrouwen in het conservatieve Amerika van de jaren vijftig werden neergezet als uitsluitend huisvrouwen.¹⁰⁹ Ondanks dat er in werkelijkheid meer kansen waren voor vrouwen in de jaren zestig, bleef ‘carrièrevrouw’ een vies woord.¹¹⁰ In tijdschriften was er slechts ruimte voor twee beelden van vrouwen: de gelukkige huisvrouw of de ongelukkige carrièrevrouw. De enige carrièrevrouw die nog welkom was op de pagina’s van vrouwenbladen was de actrice, die vooral werd gepresenteerd als een ‘seksueel object met een kindergezichtje’.¹¹¹

De dubbele standaard waaraan vrouwelijke politici worden gemeten, heeft volgens Campus geleid tot twee stereotypingen voor vrouwelijke leiders: ‘Iron Ladies’ en ‘mothers of the nation’.¹¹² De ‘Iron Lady’ methode, vernoemd naar de voormalige Britse premier Margaret Thatcher, was een effectieve manier om als vrouw serieus genomen te worden door een vrij agressieve, autoritaire en mannelijke vorm van leiderschap te vertonen.¹¹³ Hoewel dit ‘model’ werkte voor leiders als Thatcher en de voormalige Indiase premier Indira Gandhi, verklaarde Campus dit vanuit de uitzonderlijkheid van hun positie. In deze periode – respectievelijk vanaf halverwege de jaren zestig tot het einde van de jaren tachtig – waren deze vrouwen een nog grotere uitzondering op de regel vanwege hun leiderschapspositie. Anno 2013 was het volgens Campus niet meer houdbaar om dit model in stand te houden; vrouwen die nu ‘te hard’ zijn in hun leiderschap worden daar eerder voor afgestraft.¹¹⁴ Hetzelfde gold volgens Campus voor de ‘mother of the nation’; deze rol staat traditioneel gezien dicht bij de vrouwelijke eigenschappen, maar bij een kleine misstap wordt ze snel gezien als een ‘kwaadwillige moeder’.¹¹⁵

De verschillende vrouwelijke types die door Haasse, Friedan en Campus worden beschreven, kunnen worden teruggebracht tot twee categorieën. Hoewel Campus dit verband

---

¹⁰⁷ Haasse, “E“vrouw”cipatie,” 19.

¹⁰⁸ Friedan, *Betty Friedan maakte een einde aan het mythe van De Mystieke Vrouw*, 45-49.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 49 & 60.

¹¹⁰ *Ibidem*, 73.

¹¹¹ *Ibidem*, 58.

¹¹² Campus, *Women political leaders and the media*, 60.

¹¹³ *Ibidem*, 61.

¹¹⁴ *Ibidem*, 62.

¹¹⁵ *Ibidem*, 63-64.

niet nadrukkelijk benoemt, zijn de twee types in verband te brengen met stereotyperingen die tot ver in de twintigste eeuw invloed hadden op vrouwen in het openbare leven. Haasse betoogde dat er vlak voor de Tweede Golf ruimte was voor twee soorten vrouwen in het openbare leven, en deze types blijven sterk aanwezig in de ideeën over vrouwelijk leiderschap die Campus hanteert. De ‘Iron Lady’ past bij wat Friedan en Haasse als de ‘(ongelukkige) carrièrevrouw’ zien en de ‘mother of the country’ bij de *vrouwelijke* vrouw van Haasse of ‘gelukkige huisvrouw’ van Friedan.

	Categorie 1 – ‘vrouwelijke politica’	Categorie 2 – ‘sterke politica’
<i>Campus</i>	Moeder van het land	Iron Lady
<i>Haasse</i>	<i>Vrouwelijke</i> vrouw	Carrièrevrouw
<i>Friedan</i>	Gelukkige huisvrouw	Ongelukkige carrièrevrouw

Tabel 1. Schematisch overzicht van de stereotypes van vrouwen in de berichtgeving gecategoriseerd in twee ideaaltypen op basis van Campus, Haasse en Friedan.

Campus beargumenteerd echter dat deze types de dubbele standaard niet verhelpen en dat vrouwen snel ofwel als ‘too feminine’ of ‘too strong’ worden beschouwd. Dit oordeel waar de vrouwen in het openbare leven mee te maken kregen heeft volgens Heringa-van Ruth et al. te maken met de manier waarop vrouwen iets doen. ‘Mannelijk’ en ‘vrouwelijk’ houdt niet zozeer verband met de functie die zij bekleden – dus wát zij doen – en of de vrouw daarmee haar vrouwelijkheid verliest, evenals de man zijn mannelijkheid.¹¹⁶

Als de positie van de vrouw zelf niet zou moeten uitmaken, maar wel hoe zij deze positie vervult, dan betekent dit ook dat de manier waarop vrouwen in de berichtgeving worden afgebeeld een grote rol speelt. Zoals in het vorige hoofdstuk te lezen was, besteedden kranten uitgebreid aandacht aan de manier waarop vrouwen hun functie vervulden, maar waarom waren er verschillen in de manier waarop zij werden beoordeeld? Waarom werden sommige vrouwen veroordeeld vanwege hun vrouwelijkheid en anderen vanwege hun assertieve stijl? Dit kan zowel worden verklaard vanuit persoonlijke kenmerken als vanuit de veranderde tijdsgeschiedenis.

2.1 De ‘sterke’ politica – ‘Ze is keihard’¹¹⁷

De twee Nederlandse ministers die het meest overeenkwamen met het stereotype van de ‘Iron Lady’ waren Kroes en Maij-Weggen. Beide ministers waren actief op het departement van Verkeer en Waterstaat, een departement dat traditioneel niet als vrouwelijk werd beschouwd.

¹¹⁶ Heringa-van Ruth, et al. “Deel III. De Laatste Veertig Jaar,” 386.

¹¹⁷ Over Maij-Weggen: Schwartz, “Stroopkwast ontbreekt in Maij’s repertoire,” *Trouw*.

Hoewel volgens Heringa-van Ruth et al. het departement niet zou moeten meespelen in de mate van mannelijkheid of vrouwelijkheid die een minister moet bezitten, vertoonden ze toch bepaalde gedragingen die op een ander departement wellicht minder prominent aanwezig zouden zijn geweest. Deze ministers weken niet af van hun vrouwelijkheid in uiterlijk en kleding, maar toonden wel een kentering in de manier waarop vrouwen zich assertief opstelden door ‘mannelijke’ eigenschappen over te nemen. Dat viel bij de kranten op: ‘VVD-minister mevrouw Neelie Smit-Kroes heeft vanmorgen in Rotterdam weer eens haar tanden laten zien. Zij – en niemand anders – is de baas van het openbaar vervoer in ons land,’ schreef *Trouw*.¹¹⁸ In plaats van Kroes te prijzen om haar strikte houding, werden beeldspraak en oordelen niet geschuwd – ze verkeerde in ‘permanente oorlog’ met haar secretaris-generaal en had last van ‘venijnige oprispingen’.¹¹⁹ Maij-Weggen werd door een journalist van *De Telegraaf* veroordeeld op haar ‘harde’ stijl: ‘Ze zit op haar ministersstoel als een koningin op haar troon en roept af en toe een ambtenaar op audiëntie. Als haar iets niet bevalt, is ze keihard. [...] Is het duidelijkheid of bothed? Het laatste zeggen velen.’¹²⁰ En deze kritiek werd breder gedeeld – ze ‘liet niets aan de duidelijkheid te wensen over’, gaf ‘onderkoelde tirades’, ‘laat niet met zich spotten’ en maakte ‘korte metten’ met collega’s.¹²¹ Maij-Weggen werd op enkele momenten zelfs de ‘Nederlandse Thatcher’ genoemd, zij het met minder populariteit.¹²²

Dit beeld sluit nauw aan bij het hoofdstuk dat Campus schreef over vrouwen die als ‘te sterk’ werden beschouwd. Een voorbeeld van dergelijke stereotyperingen is Hillary Clinton tijdens haar campagne voor het kandidaatschap bij de Democratische partij in 2007 en 2008. Campus benadrukt dat Clinton er niet in slaagde om een juiste manier te vinden om haar vrouwelijkheid naar voren te laten komen door haar stugge imago.¹²³ Ze slaagde er niet in zich te vestigen als ‘moeder van het land’, maar werd eerder gezien als een strenge moeder. Campus

¹¹⁸ *Het Vrije Volk*. “Smit-Kroes laat haar tanden zien,” 2 mei 1985. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010962017:mpeg21:a0243>

¹¹⁹ *De Telegraaf*. “Wegens onmin met hoogste ambtenaar – Neelie op matje,” 15 september 1983. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011205701:mpeg21:a0003>;

Jan Tromp. “Lubbers laat Smit-Kroes bril oppoetsen,” *De Volkskrant*, 22 november 1988. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010856476:mpeg21:a0135>

¹²⁰ Schwartz, “Stroopkwast ontbreekt in Maij’s repertoire,” *Trouw*.

¹²¹ Koos Schwartz. “Maij-Weggen laakt Alders – Minister van verkeer bakent terrein af,” *Trouw*, 20 december 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010827216:mpeg21:a0111>;

De Volkskrant. “Maij aanvaardt post Verkeer en Waterstaat,” 7 november 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010857177:mpeg21:a0127>;

Ruurd Ubels. “Maij-Weggen slaat ‘paars’ met Betuwelijn om de oren,” *Nederlands Dagblad*, 22 mei 1994. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010628976:mpeg21:a0012>

¹²² Geert van Asbeck en Derk-Jan Eppink. “Nederlandse Thatcher werd nooit geliefd op het Binnenhof,” *NRC Handelsblad*, 10 november 1992. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000030418:mpeg21:a0039>

¹²³ Campus, *Women political leaders and the media*, 70-72.

citeert *Fox News* als een voorbeeld van het seksisme dat tijdens deze verkiezingen aan het licht kwam: ‘When Obama speaks, men hear: ‘Take off for the future.’ When Clinton speaks, men hear: ‘Take out the garbage.’¹²⁴ Dit komt volgens Campus doordat vrouwelijk leiderschap vaak wordt geassocieerd met de wens van vrouwen om mannen te domineren en onderdrukken. Uiteindelijk leek het door de media alsof Clinton afweek van het traditionele vrouwelijke stereotype, of zelfs de arrogantie van het vrouwelijke belichaamde.¹²⁵

Dit fenomeen deed zich voor bij de Nederlandse ministers Kroes en Maij-Weggen: zij wilden niet worden gereduceerd tot een moederlijke rol en werden daarom veroordeeld vanwege hun ‘hardheid’. Veel van de citaten en bijvoeglijke naamwoorden uit de kranten die eerder werden aangehaald, waren gericht op de conflicten die de bewindsvrouwen hadden met hun – vaak mannelijke – collega’s. Deze veroordelingen sluiten aan bij het idee van Friedan over de carrièrevrouw, bij wie de ‘slechtheid’ werd gezien doordat ze zich onafhankelijk opstelde.¹²⁶ Door zich als vrouw volledig te richten op hun politieke werk werden ze als arrogant bestempeld. De twee ministers waren niet compleet impopulair, door een methode die ook door ‘Iron Lady’ Thatcher werd toegepast. Ze bleven in hun uiterlijke voorkomen uiterst vrouwelijk, met piekfijne mantelpakken, kapsels en parelkettingen.

Een andere bewindsvrouw die enigszins overeenkomsten laat zien met het narratief van Clinton is Dales. Zij deed echter geen enkele poging om haar ‘harde’ manier van politiek bedrijven te verbloemen met vrouwelijke of moederlijke kwaliteiten. In het begin van haar termijn werd er over Dales beschreven als een vrouw met een zeker ‘charisma’, als ‘een inspirerende persoonlijkheid’ en ‘een gemotiveerde manager’.¹²⁷ Dit beeld werd echter meteen geassocieerd met dat van een ‘mannelijksputter’, een ‘knorrige’ vrouw, ‘Ma Flodder’ en ze werd gezien als de minst sympathieke minister.¹²⁸ Het duidt allemaal sterk op het type uit de jaren zestig: ‘ongelukkige carrièrevrouw’.

Is het mogelijk dat Dales met deze stereotypering te maken kreeg omdat ze zich allerminst als een stereotype vrouw gedroeg? Ten eerste was Dales de eerste vrouw op het ministerie van Binnenlandse Zaken en daarmee de eerste vrouw die deel uitmaakte van de sociaaleconomische vijfhoek van ministeries. Ten tweede was haar status en aanzien waarmee

---

¹²⁴ Citaat van *Fox News* uit: Campus, *Women political leaders and the media*, 72.

¹²⁵ Ibidem, 72.

¹²⁶ Friedan, *Betty Friedan maakte een einde aan het mythe van De Mystieke Vrouw*, 52 & 73.

¹²⁷ Sauveur, “Isabella Dales, troubleshooter,” *Het Vrije Volk*.

¹²⁸ Ibidem & *Trouw*, “Vrouwelijk ministers goed bekend bij bevolking,” 2 februari 1990. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010825586:mpeg21:a0131>

zij Den Haag binnenkwam aanzienlijk hoger dan tijdens haar termijn. De bijnaam ‘Ma Flodder’ kreeg zij als burgemeester van Nijmegen volgens een journalist van Trouw nog op een liefkozende manier, maar werd in Den Haag vooral geassocieerd met haar slordigheid – in haar werk, uiterlijk en kledingkeuze.¹²⁹ Het verschil in media-aandacht op regionaal versus landelijk niveau, in combinatie met haar positie op een ‘mannelijk’ departement, zorgde ervoor dat journalisten haar stereotypingen oplegden van een ‘mannelijke’ sputter en haar imago hard kelderde.¹³⁰ Het is een passend voorbeeld van de dubbele standaard: Dales gedroeg zich niet ‘vrouwelijk’ wat als reden gezien kan worden om haar op een ‘masculien’ departement te plaatsen, maar tegelijkertijd werd zij afgerekend op haar ‘mannelijke’ imago – ‘uiterlijkheden interesseren haar niet’ en ze scheen er ‘niet op uit te zijn uit aardig te worden gevonden.’¹³¹

2.2 De ‘vrouwelijke’ politica – ‘Met verve en met flair’¹³²

De vrouwen die in de politiek haaks staan op de ‘Iron Ladies’, zijn de meer *vrouwelijke* vrouwen, die bij Campus geschaard worden onder de *too feminine* leiders. Deze vrouwen worden volgens haar geassocieerd met die van de ‘mother of the nation’.¹³³ Dit is waar de kern van de dubbele standaard in schuilt: de ‘Iron Lady’ is eerder te mannelijk, de moeder van het land is eerder te vrouwelijk. In deze paragraaf komen de Nederlandse bewindsvrouwen aan bod die door hun ‘vrouwelijke’ eigenschappen te maken kregen met een dubbele standaard die ervoor zorgde dat ze in negatieve zin als té emotioneel beschouwd werden of in positieve zin als overtuigend.

De dubbele standaard voor de *vrouwelijke* vrouw werd duidelijk bij minister Vorrink in de jaren zeventig. *De Volkskrant* noemde haar een ‘lieve tante met lef’ en prees haar ‘flair’, maar sommigen vonden haar ‘te emotioneel’ na een moment van tranen in de Eerste Kamer.¹³⁴ Haar ‘lef’ werd veroordeeld, ook door de vrouwenbeweging. Volgens Van de Loo gold in de loop van de jaren zeventig de ongeschreven regel dat ambitie te veel bij de mannenmaatschappij hoorde en dit werd daarom niet gewaardeerd binnen de vrouwenbeweging.¹³⁵ Vorrink zette zich daarentegen openlijk af tegen de geëmancipeerde vrouwen die het in de politiek lieten afweten,

---

¹²⁹ *Trouw*, “Vrouwelijk ministers goed bekend bij bevolking”; Petra van Alten, “Flauwekul!” *Het Parool*, 19 januari 1990. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010834151:mpeg21:a0153>

¹³⁰ Leyenaar schaalde Binnenlandse Zaken onder de masculiene departementen: Leyenaar, *Hare Excellentie*, 85.

¹³¹ Van Alten, “Flauwekul!” *Het Parool*.

¹³² Over d’Ancona: Piet H. de Jong, “Minister d’Ancona vol zwierigheid in het debat,” *Nederlands Dagblad*, 21 december 1991. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010559850:mpeg21:a0118>

¹³³ Campus, *Women political leaders and the media*, 66.

¹³⁴ Bruinsma en Lindner, “Mevr. minister Vorrink lieve tante met lef,” *De Volkskrant*.

¹³⁵ Van de Loo, *De Vrouw Beslist*, 154-155.

wat onder vrouwen – en vrouwelijke Kamerleden – tot weerstand leidde. Een citaat van Kamerlid Barendrecht: ‘Minister Vorrink heeft wel erg geprobeerd zich mannelijk voor te doen, door zich onsolidair met vrouwen op te stellen en grapjes te maken[.]’¹³⁶ Ondanks dat 1975 het Jaar van de Vrouw was, kreeg Vorrink weinig erkenning en werd ze nauwelijks serieus genomen als minister.¹³⁷ Zoals bleek uit een kritisch artikel van Telegraafjournalist Jacques Fahrenfort:

‘Ze kan niets zeggen of die hele boze mannenwereld valt over haar heen. [...] Bovendien geeft het iets vrolijkst en onbezorgds aan die loodzware vergaderingen als er zo nu en dan eens iemand volslagen waanzin uitkraamt. [...] Dus babbelde ze er die vrijdag lustig op los en het sloeg nergens op.’¹³⁸

Het bovenstaande citaat, hoewel sterk opiniërend, wijst erop dat Vorrink geen ruimte kreeg om een vrouwelijke leiderschapsstijl aan te nemen. Zowel de vrouwenbeweging als de pers bekritiseerden haar positie, competentie en emotionele vatbaarheid. Volgens Campus is de publieke twijfel aan competentie een groot obstakel voor de *vrouwelijke* politica’s.¹³⁹

Het vorige hoofdstuk haalde een citaat aan waarin Gardeniers werd beschreven als ‘allesbehalve een carrièrevrouw’, een label dat voortkwam uit heersende stereotypen over haar politieke stijl. Haar imago als hardwerkende moeder en de nadruk op haar maatschappelijke betrokkenheid – ‘dynamisch en actief’ genoemd – leidde echter tot het beeld van een chaotische en emotionele vrouw.¹⁴⁰ Ze zou volgens *De Volkskrant* daardoor de bijnaam ‘Kamikaze-Til’ kunnen claimen.¹⁴¹ Dit beeld manifesteerde zich ook bij d’Ancona meer dan tien jaar later: ze werd enthousiast geacht, maar zou een gebrek aan doortastendheid hebben.¹⁴² Ze bracht haar argumenten met ‘verve en flair’, maar dit werd tegelijkertijd in verband gebracht met een chaotische werkwijze.¹⁴³ De kritiek luidt tevens dat ze bij tegenwind ‘ogenblikkelijk haar

---

¹³⁶ *Algemeen Dagblad*, “Vrouwelijk Kamerlid trekt van leer tegen vrouwelijke minister”.

¹³⁷ Fahrenfort, “In het Jaar van de Vrouw wordt vrouw van het jaar genuilkorfd,” *De Telegraaf*; Bastianen, “Den Haag Dinsdag – Moeilijk gehad,” *De Volkskrant*.

¹³⁸ Fahrenfort, “In het Jaar van de Vrouw wordt vrouw van het jaar genuilkorfd,” *De Telegraaf*.

¹³⁹ Campus, *Women political leaders and the media*, 67.

¹⁴⁰ *Algemeen Dagblad*, “De meisjes van Dries – Til Gardeniers-Berendsen”;

Klaas Peereboom. “Vrouwen zijn vaak praktischer,” *Het Parool*, 28 januari 1978. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010839520:mpeg21:a0311>; Heins en Smit, “Mevrouw Gardeniers lonkt naar vrijwilliger,” *Algemeen Dagblad*.

¹⁴¹ Bruinsma, “Bewogenheid speelde Gardeniers als minister dikwijls parten,” *De Volkskrant*.

¹⁴² Kooistra, “d’Ancona verschuilt zich vaak achter anderen,” *Algemeen Dagblad*.

¹⁴³ De Jong, “Minister d’Ancona vol zwierigheid in het debat,” *Nederlands Dagblad*;

Gérard Verlinden. “Ramp voor muziek,” *De Telegraaf*, 12 juni 1992. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010646683:mpeg21:a0623>; *Het Parool*. “Mosterd na de maaltijd,” 12 oktober 1993. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010842356:mpeg21:a0099>; Roland de Beer. “Chaotisch kunstenplan is een politieke noodgreep,” *De Volkskrant*, 29 april 1992. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010866969:mpeg21:a0167>

standpunt zou herzien'.¹⁴⁴ Schoo werd daarentegen minder uitgesproken *vrouwelijk* geportretteerd, maar zij miste volgens critici kwaliteiten vanwege haar chaotische, ondoelmatige en opvliegerige werkwijze.¹⁴⁵ En ook Schoo zou 'confrontaties niet aandurven' en zich 'laten intimideren'.¹⁴⁶ De vrouwen die geen typisch mannelijke eigenschappen aannamen, kregen verwijten dat ze niet sterk genoeg waren voor confrontaties met mannelijke collega's. Deze dubbele standaard weerspiegelde zich in de slechte beoordeling van hun prestaties, vaak gekoppeld aan hun vrouwelijkheid.

2.3 Vrouwelijkheid behouden – '*Vrouw moet vrouw blijven*'¹⁴⁷

De eerste vrouwen in het kabinet ondervonden, zoals Leyenaar opmerkte, minder harde frames en stereotyperingen vanwege de bescheidenere aard van de parlementaire journalistiek.¹⁴⁸ Desondanks kreeg Klompé te maken met stereotyperingen over haar vrouwelijkheid. Over haar gezichtsuitdrukking werd geschreven: 'Gelukkig geen gesloten diplomaten-gezicht!'¹⁴⁹ En na haar termijn kreeg Klompé vanwege haar gesloten houding het verwijt dat er weinig ruimte was voor humor bij haar departement.¹⁵⁰ De Waal kreeg ook subtiele oordelen over haar uiterlijk: 'Achter de bril met gouden rand, die een vrolijk gezicht, toch iets gewichtigs, ernstigst geeft[.]'¹⁵¹ Hoewel veel subtieler dan in latere fases, was er sprake van een dubbele standaard voor deze vrouwen. De ongegronde verwachting leefde dat vrouwen door een opleiding en werkzaamheden in het openbare leven hun 'vrouwelijkheid zouden verliezen', dus was hun vrouwelijkheid voor het grote publiek opmerkelijk.¹⁵²

Net als Klompé en De Waal past Schouwenaar niet op een uitgesproken manier binnen een van de twee modellen. Haar openheid over haar moederschap contrasteerde met Klompé's ingetogenheid, wat haar een minder conventionele uitstraling gaf. Daarbij probeerde

---

¹⁴⁴ Kooistra, "d'Ancona verschuilt zich vaak achter anderen," *Algemeen Dagblad*.

¹⁴⁵ *Het Parool*. "PvdA: vertrouwen in Schoo gedaald tot nul," 23 oktober 1985. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010831477:mpeg21:a0197>; Bezemer, "Al wordt ze het graf in geprezen, Schoo blijft graag op haar post," *Trouw*.

¹⁴⁶ *Trouw*. "Schoo ziet af van debat met Pronk tijdens Afrika – actie," 24 november 1984. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010821234:mpeg21:a0336>; *De Volkskrant*. "Maar moet het dan weer van de zending komen?" 4 augustus 1984. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010879407:mpeg21:a0568>

¹⁴⁷ Beukman, "Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek," *Algemeen Dagblad*.

¹⁴⁸ Leyenaar, *Hare Excellentie*, 192.

¹⁴⁹ *Het Parool*, "Minister Klompé in persoonlijke sfeer – Samenwerking hangt af van mensen, niet van verdragen".

¹⁵⁰ *De Telegraaf*. "Nederland kreeg Jong kabinet – Mevr. J. Schouwenaar-Franssen (VVD)," 24 juli 1963. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011204661:mpeg21:a0226>

¹⁵¹ *De Telegraaf*. "Eerste vrouw in kabinet," 30 januari 1953. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110586818:mpeg21:a0020>

¹⁵² Heringa-van Ruth, et al. "Deel III. De Laatste Veertig Jaar," 386.

Schouwenaar dit zelf ook niet te verbergen; ze noemde haar aanstelling ‘een moeilijke beslissing’ met het oog op haar nog schoolgaande kinderen.¹⁵³ De meer ingetogen en zakelijke houding van Klompé werd vergeleken met de scherpe en directe opmerkingen van Schouwenaar, maar daardoor kreeg ze meer kritiek te verduren: ‘Een gesprek met haar krijgt daardoor iets van een flitsende discussie.’¹⁵⁴ Dit toont de dubbele standaard: haar minder ingetogen houding als eerste vrouwelijke minister bracht meer aandacht voor haar privéleven en politieke stijl met zich mee.

Volgens Heringa-van Ruth et al. zijn vooral de pioniers het slachtoffer van het idee dat een ‘mannelijke’ baan hun ‘vrouwelijkheid’ zou aantasten.¹⁵⁵ De vrouwelijke pioniers in het Nederlandse kabinet waren niet uitgesproken over hun vrouwelijkheid – al had Klompé het wel over een ‘poederdoos’ op het departement.¹⁵⁶ De journalisten benadrukten echter wél hun uitzonderlijke positie. Een journalist van het *Overijsselsch Dagblad* noemde bij de benoeming van De Waal de politiek een terrein ‘dat zo specifiek mannelijk lijkt’.¹⁵⁷ En de Haagse krant *Het Binnenhof* onderstreepte in een artikel in 1953 herhaaldelijk dat de politiek ‘de wereld van mannen’ was.¹⁵⁸

Het heersende beeld van de *vrouwelijke* politica in de periode vóór de Tweede Golf is deels te verklaren door trends uit de jaren vijftig. In het *Algemeen Dagblad* verscheen aan het eind van de jaren vijftig een artikel van Rita Beukman getiteld: ‘Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek’. De strekking was: vrouwen moeten zich in de politiek niet als mannen voordoen om een gelijke behandeling af te dwingen. De obstakels die vrouwen ervoeren om de politiek in te gaan hadden volgens het artikel te maken met een gebrek aan huishoudelijke hulp, maar niet met discriminerende praktijken.¹⁵⁹ Ongeacht haar ‘vrouwelijke’ of ‘mannelijke’ manier van doen, moest de vrouw eerst over dezelfde bekwaamheden als de man beschikken op een bepaald gebied, alleen dan zou ze ‘dezelfde kansen als de man moeten krijgen’.¹⁶⁰ Deze visie veroorzaakte echter een contradictie; vrouwen moesten zich niet anders voordoen dan hoe ze waren, maar moesten wel over dezelfde bekwaamheden beschikken als een man. De politiek

---

¹⁵³ *Leeuwarder Courant*. “In Den Haag wordt aangenomen: Regeringsverklaring dinsdag dertig juli,” 23 juli 1963. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010616600:mpeg21:a0028>

¹⁵⁴ *Het Parool*, “Mevrouw Schouwenaar prijst voorgangster,” 14 september 1963. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010836840:mpeg21:a0244>

¹⁵⁵ Heringa-van Ruth, et al. “Deel III. De Laatste Veertig Jaar,” 386.

¹⁵⁶ *Het Vrije Volk*, “„Poederdoos op departement””.

¹⁵⁷ *Overijsselsch Dagblad*, “De eerste vrouw in ’t kabinet – bekroning van de politieke actie voor de vrouw”.

¹⁵⁸ *Het Binnenhof*. “Opmars der vrouwen in een wereld van mannen,” 7 maart 1953. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000371057:mpeg21:a00085>

¹⁵⁹ Beukman, “Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek,” *Algemeen Dagblad*.

¹⁶⁰ Beukman, “Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek,” *Algemeen Dagblad*.

was daarentegen een uitsluitend ‘mannelijke wereld’, dus kon de vrouw in de politiek niet wegkomen met enkel haar intellectuele bekwaamheid. Het idee dat de vrouw *vrouwelijk* moest blijven resoneerde nog enkele jaren, vooral toen de politiek nog uitsluitend mannelijk leek door de geringe representatie van vrouwen. Dit verklaart de latere opkomst van het ‘Iron Lady’ model, dat zijn intrede maakte toen vrouwen breder gerepresenteerd werden.

Concluderend zijn er drie fasen waarin vrouwelijke politici aan een dubbele standaard werden gemeten. In de eerste fase (1950) werd verwacht dat vrouwen hun ‘vrouwelijkheid’ zouden verliezen door een bestuurlijke functie, dus moesten ze nadrukkelijk ‘vrouw’ blijven. Deze tendens werkte door in de volgende fase: voor en tijdens het begin van de Tweede Golf werden zij als ‘té vrouwelijk’ en daardoor incompetent en emotioneel beschouwd. Vanaf de jaren tachtig ontstond meer ruimte voor ‘harde’ vrouwen, maar zij werden daardoor in de berichtgeving als onsympathiek of opvliegerig weggezet. De ‘sterke’ politica’s moesten hun stijl compenseren met hun uiterlijk of moederlijke frames, als zij dit niet deden lag de focus enkel op hun ‘harde’ stijl. Deze compensaties werd onder andere versterkt door beeldmateriaal, zoals foto's bij krantenartikelen. Ook het taalgebruik speelt een rol in de frames en stereotypering van vrouwelijke politici. Deze twee aspecten worden uitgediept in het derde hoofdstuk.

3. (Beeld)taal

In de vorige hoofdstukken zijn de frames en stereotyperingen belicht waarmee vrouwelijke bewindspersonen te maken kregen tussen 1953 en 1994. Daarbij is de maatschappelijke positie van de vrouw in deze posities aangehaald om deze elementen te verklaren. In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd hoe taal en beeld hebben bijgedragen aan de instandhouding of creatie van de frames en types uit de vorige hoofdstukken. Voornamelijk op het gebied van foto's en karikaturen is er ruimte voor een analyse binnen de berichtgeving in de eerste helft van de twintigste eeuw en daarmee een aanvulling op het bestaande theoretische kader. Campus beargumenteerde dat de personalisatie van de politiek, met de nadruk op televisieoptredens en massamedia, de kleding en stijl van vrouwen in de politiek een gevoelig onderwerp maakte.¹⁶¹ Leyenaar stelde insgelijks dat een groot deel van de beeldvorming rond vrouwelijke ministers voortkwam uit de toenemende personalisatie van de politiek.¹⁶² Vooral vanaf de jaren negentig verschuift de mate waarin de media de spelregels voor politieke communicatie beïnvloeden, door de groeiende invloed van televisie.¹⁶³ Het beeld dat vóór de jaren negentig al gemaakt werd van de bewindsvrouwen, voornamelijk in de vorm van foto's, had echter ook al invloed op de manier waarop er naar deze vrouwen gekeken werd. Het feit dat frames en stereotyperingen door foto's werden versterkt, was niet alleen een fenomeen toen de televisie aan invloed won.

Dit hoofdstuk onderzoekt de subtiele verschillen in taal, zoals het gebruik van voor- en achternamen, die invloed hebben op hoe politici worden ontvangen door het publiek.¹⁶⁴ Daarbij schuilt het verschil ook in andere vormen van taalgebruik; denigrerende zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden speelden een rol in de manier waarop er naar vrouwen in de politiek werd gekeken. Tot slot worden foto's en karikaturen van de bewindsvrouwen (bijlage 2) geanalyseerd, die bijdragen aan de frames en types die door dit beeld rond deze vrouwen gecreëerd of in stand gehouden werden.

3.1 Taal – 'Neelie op matje'¹⁶⁵

Vanaf het aantreden van Klompé is er een verschil te herkennen in de manier waarop zij werd aangesproken ten opzichte van haar mannelijke collega's. In artikelen waarin zij 'minister

---

¹⁶¹ Campus, *Women policial leaders and the media*, 86.

¹⁶² Leyenaar, *Hare Excellentie*, 186.

¹⁶³ Ibidem, 188.

¹⁶⁴ Atira en Fergusona, "How gender determines the way we speak about professionals," 7278.

¹⁶⁵ *De Telegraaf*, "Wegens onmin met hoogste ambtenaar – Neelie op matje".

Marga Klompé' werd genoemd, werden mannelijke politici enkel met hun titel en achternaam aangesproken, waarbij de voornaam ontbrak.¹⁶⁶ Dit verschil wordt het meest expliciet in artikelen waarin de relatie tussen een vrouwelijke en mannelijke politicus werd gelegd, zoals: 'Aantjes valt over Fia's 'relaties'', 'Aantjes bezorgd om Irene Vorrink', 'Eegje in de raad' en 'Kandidaat-minister Hedy d'Ancona ging direct na haar gesprek met Lubbers en Kok [...]'¹⁶⁷ In deze voorbeelden is duidelijk te zien dat mannen uitsluitend met achternamen werden aangesproken, terwijl bij hun vrouwelijke collega's ook – of enkel – de voornaam werd genoemd. Op andere momenten waarop vrouwelijke bewindspersonen met hun voornaam werden aangesproken, hing dat vaak samen met hun 'vrouw-zijn' of wanneer er kritiek op de politica werd geuit. Bijvoorbeeld: 'Fia van Veenendaal [...] vindt het huishouden-doen een vorm van ontspanning,' 'Irene beklagde zich ondanks [...],' 'Neelie Smit-Kroes [heeft] last van venijnige oprispingen' en 'Neelie op matje.'¹⁶⁸ Het feit dat de vrouwen op deze momenten met hun voornaam aangeschreven werden sluit aan bij het argument van Atira en Fergusonna dat aanzien en status invloed hebben op de manier waarop voor- en achternamen gebruikt worden. Het gebruik van voornamen versterkte in deze gevallen de kritiek of het *outsider* frame. Het wijst er op dat dit niet enkel te maken had met de verpersoonlijking van de politiek, maar vooral met het verschil in benadering van mannen en vrouwen in de politiek.

Een ander element binnen het taalgebruik was het reduceren van vrouwen tot enkel hun 'vrouw-zijn', met denigrerende tendensen tot gevolg. Journalisten schuwden niet om bewindsvrouwen 'meisjes' te noemen. De kop van het *Algemeen Dagblad* bij het aantreden van kabinet-Van Agt I luidde 'De meisjes van Dries'.¹⁶⁹ En bij de aanstelling van Lubbers III werden de vrouwelijke ministers weer tot 'meisjes' bestempeld: 'Kok schijnt nog niemand benaderd te

---

¹⁶⁶ *De Volkskrant*. "Blijde Marga Klompé: Slechts 4 stemmen tegen," 11 april 1963. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010876296:mpeg21:a0008>; Fahrenfort, "Laat Jan Cremer eens informeren," *De Telegraaf*.

¹⁶⁷ *Het Vrije Volk*. "Aantjes valt over Fia's 'relaties,'" 30 december 1971. Geraadpleegd via <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010957733:mpeg21:a0148>;

De Telegraaf. "Aantjes bezorgd om Irene Vorrink," 14 maart 1974. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011198426:mpeg21:a0213>;

Frits van der Poel en Henk Schaal, "De sollicitatie van Kosto – Eegje in de raad," *Het Vrije Volk*, 20 maart 1986. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010948742:mpeg21:a0117>;

De Telegraaf. "Jawoord negen ministers in spe," 4 november 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010645935:mpeg21:a1156>

¹⁶⁸ Visser, "Dag, Maandag – De ramen van Fia" *Trouw*; Fahrenfort, "In het Jaar van de Vrouw wordt vrouw van het jaar gemuilkorfd" *De Telegraaf*; Tromp, "Lubbers laat Smit-Kroes bril oppoetsen," *De Volkskrant*; *De Telegraaf*, "Wegens onmin met hoogste ambtenaar – Neelie op matje";

¹⁶⁹ *Algemeen Dagblad*, "De meisjes van Dries – Til Gardeniers-Berendsen".

hebben, eerste de zaken rond, dan pas de meisjes.’¹⁷⁰ Los van deze citaten zijn er andere manieren waarop taalgebruik een politica terugbrengt tot enkel haar rol als vrouw door over haar uiterlijk te schrijven. Schouwenaar werd beschreven als ‘een slanke grijze vrouw – niet al te groot van stuk’, Vorrink had ‘wit haar, niet al te modieuze kleding en een vriendelijke glimlach’, en Kroes had ‘adembenemende hoge splitsen in een staalblauwe jurk, diepe decolletés en elke week een ander kapsel’.¹⁷¹ Kroes werd tevens aangeduid als ‘VVD-glamour-girl’.¹⁷² Terwijl Kroes opviel vanwege haar ‘glamour’-imago, werd Dales bekritiseerd vanwege haar ‘postuur’ en ‘de krappe mantelpakken waarin ze zich 's ochtends lijkt te moeten wurmen’.¹⁷³ Deze uitspraken werden zowel in de jaren zestig, zeventig als tachtig gedaan, en zelfs over het donkere mantelpak van Klompé werd in de jaren vijftig al geschreven.¹⁷⁴ Dit wijst erop dat aandacht voor uiterlijk en kleding niet alleen in de periode van televisie en massamedia onderdeel was van de publieke opinie, maar vooral te koppelen is aan de intrede van vrouwen op publieke functies.

3.2 Beeld – ‘Foto met kinderen en kleinkinderen’¹⁷⁵

De beelden die van politici in kranten verschenen, symboliseerden vaak de frames en stereotyperingen in de artikelen over hen. Deze beelden versterkten de types waarin deze vrouwen werden geplaatst. Tegelijkertijd kan worden verondersteld dat sommige foto’s zelf geënceneerd waren door de bewindsvrouwen, partijgenoten, fotografen, of journalisten. Een voorbeeld van zo’n samenspel is de onflatteuze foto die van Clinton verspreid werd tijdens haar campagne in 2007. Campus haalt dit voorbeeld aan omdat de foto – waar Clinton er vermoeid uitziet en die verspreid werd door een conservatieve blogger – leidde tot een debat over de houdbaarheid van een ouder wordende vrouwelijke leider.¹⁷⁶ Deze foto was niet door Clinton zelf gekozen en werd door tegenstanders gebruikt om haar te framen. Hoewel foto’s in de

---

¹⁷⁰ *Het Parool*. “Kort,” 20 oktober 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010846244:mpeg21:a0081>

¹⁷¹ *Het Parool*, “Mevrouw Schouwenaar prijst voorgangster.”; Bruinsma en Lindner, “Mevr. minister Vorrink lieve tante met lef,” *De Volkskrant*.

¹⁷² *De Telegraaf* – *VROUW*. “Vrouwen van de jaren tachtig – VVD-Glamour-Girl,” 30 december 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010645981:mpeg21:a0952> [Artikelen uit het VROUW-sectie van De Telegraaf zijn geschreven als een magazine met vrouwen als doelgroep.]

¹⁷³ Sauveur, “Isabella Dales, troubleshooter,” *Het Vrije Volk*.

¹⁷⁴ *Het Parool*, “Minister Klompé in persoonlijke sfeer – Samenwerking hangt af van mensen, niet van verdragen”.

¹⁷⁵ *Algemeen Dagblad*, “Enige vrouw in kabinet is blij”.

¹⁷⁶ Campus, *Women political leaders and the media*, 81-82.

politiek vele andere doelen kunnen dienen, is dit een passend voorbeeld van hoe foto's de publieke opinie sterk kunnen beïnvloeden.

In de berichtgeving over Nederlandse bewindsvrouwen ontbreken foto's zelden. Terwijl de foto's van De Waal nog voornamelijk portretten waren, passend bij haar sobere presentatie, werden de foto's van Klompé al meer gericht op haar algehele uitstraling (bijl. 2, afb. 1 & 2). Deze beelden sloten nauw aan bij het idee dat 'de vrouw vrouw moest blijven, ook in de politiek', zoals in het vorige hoofdstuk besproken. Bij Schouwenaar en Veenendaal overheerste dit beeld sterk in de berichtgeving. Beide werden binnen een *nurturing* frame geportretteerd, waarbij Van Veenendaal opviel als de 'gelukkige huisvrouw' door een foto met haar (klein)kinderen en een foto waarop zij in de tuin aan het werk was (bijl. 2, afb. 3, 4 & 5).

De framing van deze berichtgeving kan vanuit twee invalshoeken worden beargumenteerd. Ten eerste is er de motivatie van de vrouwen en hun politieke omgeving om deze beelden in scène te zetten. In de paragraaf over het *nurturing* frame werd kort gesuggereerd dat dit frame gekozen werd vanwege de persoonlijke katholieke achtergrond van Gardeniers. Klompé's lidmaatschap van de KVP zou ervoor gezorgd kunnen hebben dat zij – ondanks het ontbreken van een eigen gezinsleven en haar uitvoerige politieke carrière – toch door de partij geframed werd binnen een 'moederlijke' rol, omdat dit de kiezers van een katholieke partij waarschijnlijk zou aanspreken. Ten tweede is er de motivatie van fotografen en journalisten om met de foto's een bepaald beeld te schetsen van de politici. De foto van Schouwenaar bij de poppenkast (bijl. 2 afb. 3) voldoet aan het beeld dat in het begin van de jaren zestig nog overeind was gebleven uit de jaren vijftig, met het gezin als hoeksteen van de samenleving. Zij combineerde haar politieke loopbaan met het moederschap, dus kon zij in de berichtgeving over haar ministerschap niet los gezien worden van die tweede rol.

Het blijft gissen naar het motief achter een foto, aangezien het niet uit te sluiten is wie het beeld enceneerde of ervoor koos. Niettemin veranderde er iets in de beeldvorming: halverwege de jaren zestig kwam er in de beeldvorming steeds meer ruimte voor foto's van de *vrouwelijke* vrouw politica. Het frame dat vanuit het taalgebruik ontstond en vrouwen reduceerde tot enkel hun 'vrouw-zijn' gebeurde ook met het beeldmateriaal. Dit beeld is dit sterk zichtbaar bij de foto's waar Vorrink een kus kreeg op haar wang en Gardeniers danste (bijl. 2, afb. 6 & 7). Kroes kwam het meest in de buurt van het 'Iron Lady' type en de 'carrièrevrouw', dus paste haar stijlvolle en verzorgde uitstraling bij dit beeld. Het bijwerken van lippenstift te midden van journalisten en fotografen kan gezien worden als een strategie om de harde politiek te

legitimeren, vergelijkbaar met hoe de beeldvorming rond de seksualiteit van Amerikaanse actrices in de jaren zestig volgens Friedan hun carrière legitimeerde (bijl. 2, afb. 8).¹⁷⁷ Politica's die hier niet aan meededen, zoals Dales, werden mogelijk daardoor als onsympathiek ervaren.¹⁷⁸ In deze latere fase is er tevens ruimte voor het *nurturing* frame in de foto's van politica's. Foto's met kinderen – vaak niet hun eigen – werden gepubliceerd bij onderwerpen die daar om vroegen, maar bleven tegelijkertijd het stereotype in stand houden dat vrouwen de zorg voor kinderen op zich moesten nemen (bijl. 2, afb. 9, 10 & 11).¹⁷⁹

De foto's lijken een subtielere manier om bepaalde stereotypering in stand te houden. Een minder subtiele aanpak zijn de karikaturen en spotprenten die, ongeacht het geslacht van de politici, verschijnen. Bepaalde afbeeldingen, zoals die van Vorrink in een prent van De Telegraaf waarin zij 'gemuilkorfd' wordt afgebeeld, zijn niet te negeren (bijl. 2, afb. 12). De prent legt de nadruk op haar 'vrouw-zijn' en wijdt de kritiek aan het feit dat zij een vrouw is, die in het kabinet niet de mogelijkheid krijgt zich uit te spreken: de mond werd haar gesnoerd door de rest van het kabinet. De prent – los van de inhoud van het bijbehorende artikel – houdt een direct verband met het feit dat Vorrink weggezet werd als vrouw die niet genoeg competenties bezat om zich te laten gelden in het kabinet.

Het taalgebruik en de afbeeldingen die in dit hoofdstuk geanalyseerd zijn, dienen elk als bewijs dat frames en stereotypering nadrukkelijk in stand werden gehouden door de kranten. Met de intrede van vrouwen op functies met publieke aandacht begon vrijwel direct de focus op uiterlijk en vooral de kleding van politica's. Zowel door de vrouwen zelf als door de journalisten werd met beeldmateriaal de positie van de vrouwelijke bewindslieden gelegitimeerd, in twijfel getrokken of tot bepaalde frames gereduceerd. Deze elementen zijn in de voorgaande hoofdstukken thematisch geanalyseerd, wat heeft geleid tot een overzicht van de veranderingen in de positie van vrouwen in de maatschappij, evenals in de politieke en parlementaire berichtgeving. In de conclusie zal dit chronologisch worden samengevat en zal de impact van deze resultaten voor de huidige tijd worden besproken.

---

¹⁷⁷ Friedan, *Betty Friedan maakte een einde aan het mythe van De Mystieke Vrouw*, 58.

¹⁷⁸ *Trouw*, "Vrouwelijk ministers goed bekend bij bevolking".

¹⁷⁹ Riksen en Wijers, "Van Gezinsherstel naar Dolle Mina's. Een historisch overzicht 1945-1969," 122-123.

Conclusie

Over het algemeen hadden alle vrouwelijke bewindspersonen in dit onderzoek te maken met seksisme, stereotypering en frames in de berichtgeving. Zowel taal als beeldmateriaal in kranten droegen bij aan hun ongelijke behandeling. Hoewel Leyenaar stelde dat dit veranderde door de personalisering van de politiek en media vanaf de jaren tachtig, was het verschil eerder sterk zichtbaar. In de jaren vijftig moest de positie van vrouwen in de politiek nadrukkelijk gelegitimeerd worden door een *insider* frame, zowel door de vrouwen zelf als door de journalisten. Vrouwen mochten wettelijk gezien buitenshuis werken, maar het gezin bleef de hoeksteen van de samenleving. Werkende vrouwen waren daardoor bijna ‘net als mannen’. Daarop volgde de kritiek dat zij hun vrouwelijke identiteit moesten behouden om voor vrouwenkwesties te kunnen pleiten. In de jaren zestig kwamen de eerste echte *agents of change*: Schouwenaar combineerde als eerste het ministerschap met het moederschap. In diezelfde periode kreeg het gedachtegoed van de Tweede Feministische Golf vorm door het essay van Haasse waarin ze de conventionele beelden van het ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ terechthees. Het zorgende beeld van de vrouw dat Haasse aan de kaak stelde bleef in de berichtgeving zichtbaar bij Schouwenaar en Van Veenendaal, maar zij braken door hun functie tegelijkertijd met de strikte genderrollen.

Gedurende de jaren zeventig veranderde de positie van vrouwen en de berichtgeving door de opkomst van de Tweede Feministische Golf. Hoewel vrouwen mondjesmaat beter gerepresenteerd werden in de politiek, namen het *outsider* frame en de nadruk op hun vermeende incompetentie toe. Door de opkomende emancipatiestrijd moesten zij zich richten op ‘vrouwenonderwerpen’. Vrouwen op invloedrijke posities ontvingen echter niet altijd onvoorwaardelijke steun van feministen, die de politiek niet als het strijdtoneel voor emancipatie zagen. Bovendien was de maatschappelijke positie van vrouwen nog niet zodanig veranderd dat zij snel als geschikte bewindspersonen werden gezien. Als vrouwelijke bewindspersonen *agents of change* moesten zijn, waren de verwachtingen zo hooggespannen dat mislukking onvermijdelijk leek. Feministen bekritiseerden vrouwen die ‘onverschillig nabenen’, maar binnen een kabinet was dit bijna onvermijdelijk. Vorrink en Gardeniers moesten zich richten op ‘vrouwenonderwerpen’, maar werden door de dubbele standaard als ‘té vrouwelijk’ beschouwd om hun ministerschap effectief te vervullen. Aan het begin van de Tweede Feministische Golf werd de berichtgeving over vrouwen zodoende niet significant positiever.

In de jaren tachtig kwam er ruimte voor een hardere leiderschapsstijl onder vrouwelijke bewindspersonen. Vrouwen werden beter vertegenwoordigd in de politiek en hoefden zich niet exclusief te richten op emancipatie. Dit gaf ruimte voor ‘minder vrouwelijke’ leiders en het samenspel tussen politici en journalisten werd door deze nieuwe stijl belangrijker. Kroes en Maij-Weggen legitimeerden hun ‘harde’ stijl mogelijk door zich vrouwelijk te kleden en hun rol als moeder te benadrukken. Dales compenseerde haar ‘harde’ stijl niet en werd uitsluitend gezien als ‘té sterke’ vrouw, met veel kritiek tot gevolg. De gemene deler was dat deze drie vrouwen elk een ‘masculien’ departement aanstuurden; door de emancipatiestrijd en onthullingen over vastgeroeste genderrollen was dit mogelijk. Hun unieke rol op deze ‘mannelijke’ departementen beïnvloedde ongetwijfeld de legitimering van hun leiderschap als ‘sterke’ politica.

Ondanks veranderingen in frames en stereotypering, bleef het *outsider* frame in de jaren tachtig en negentig aanwezig bij Schoo, Maij-Weggen, d’Ancona en Dales, waarbij twijfel bestond over hun politieke competentie. Het *nurturing* frame werd minder positief gebruikt dan Campus suggereerde; het hield vooral het stereotype van de vrouw als moeder in stand. Journalisten versterkten bewust of onbewust maatschappelijke denkbeelden over de positie van vrouwen, beïnvloed door normen uit de negentiende en het begin de twintigste eeuw.

De evolutie van deze frames was afhankelijk van de tendensen rond de emancipatiestrijd. Echter, andere invloeden uit de tweede helft van de twintigste eeuw hebben ook bijgedragen aan de betere representatie van vrouwen in de politiek en veranderingen in de berichtgeving. Vanaf de jaren zestig ontwikkelde zich een individualistischer samenleving, die op zichzelf voor meer zelfontplooiing onder vrouwen had kunnen zorgen, met of zonder de vrouwenbeweging. De representatie is daarom niet uitsluitend te verklaren vanuit de Feministische Golf. Ongeacht het ontbreken van de directe oorzaak zorgden de ontwikkelingen uit de jaren zestig en zeventig voor een verandering in bestaande denkpatronen. Uit dit onderzoek is gebleken dat drie aspecten, die door feministen en vrouwelijke academici in deze periode aan de kaak werden gesteld, grote invloed hebben gehad op de politieke representatie van vrouwen en frames in de berichtgeving:

1. Het bewustzijn rond denkbeelden over ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ rolpatronen leidde tot de normalisering van vrouwen in de politiek, maar kon de rolpatronen in de berichtgeving niet doen verdwijnen.

2. Het bewustzijn van stereotypering rond vrouwen in (journalistieke) berichtgeving zorgde er hoogstwaarschijnlijk voor dat vrouwen mede zelf inspeelde op de beeldvorming om hun positie te legitimeren.
3. De uitsluiting van vrouwen op de arbeidsmarkt en publieke functies heeft een achterstand veroorzaakt waardoor de berichtgeving met een breder representatie gestaag veranderde, maar mannelijke en vrouwelijke politici nog steeds niet gelijk behandeld worden.

In 2021 was er voor het eerst sprake van een gelijke verdeling tussen mannen en vrouwen in het Nederlandse kabinet, maar over het algemeen zijn vrouwen nog altijd ondervertegenwoordigd in de politiek. Ondanks bredere vertegenwoordiging, blijft de kop ‘Kan een moeder wel premier zijn?’ een voorbeeld van zowel het *nurturing* als *outsider* frame. Deze kop leidde tot stevige kritiek, maar het publieke debat dat erop volgde, liet zien dat de positie van vrouwen in de politiek nog steeds ter discussie stond.¹⁸⁰ Vanaf 1994 is er geen rechte lijn naar meer emancipatie en acceptatie, ondanks de bredere vertegenwoordiging van vrouwen in het werkende leven. De emancipatiemonitor van 2006 toonde aan dat sinds 1991 onder jongeren weer het idee heerste dat het gezin lijdt onder de fulltimebaan van de vrouw. Vrouwen gingen vaker fulltime werken, maar de weerstand bleef. De onbetaalde arbeid van mannen (huishouden en kinderopvang) steeg tussen 1996 en 2006 nog geen procent.¹⁸¹ Dit sluit aan bij wat Haasse in 1964 betoogde: naast de *emancipatie* van de vrouw is de ‘*evrouw*’cipatie’ van de man ‘bitter nodig’.¹⁸²

De meest recente emancipatiemonitor toont een positiever beeld van de sociaaleconomische positie van vrouwen, met meer vrouwelijke vertegenwoordiging op alle bestuurlijke niveaus en meer werkende vrouwen. Echter, vrouwen stoppen nog steeds vaker dan mannen met werken vanwege de zorg voor het gezin en het huishouden.¹⁸³ Hoewel weinig mensen daadwerkelijk geloven dat vrouwen minder capabel zijn in politieke functies, blijkt het moeilijk om de normen die in de twintigste eeuw golden volledig los te laten.

---

¹⁸⁰ Loes Reijmer. “Of een moeder wel premier kan zijn, is een schijnschisma,” *De Volkskrant*, 1 november 2019. Geraadpleegd op 4 juni 2024 via <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/of-een-moeder-wel-premier-kan-zijn-is-een-schijnschisma~b2be8b16/>

¹⁸¹ Wil Portegijs, Brigitte Hermans en Vinodh Lalta. *Emancipatiemonitor* (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau Centraal Bureau voor de Statistiek, 2006), 290 & 305.

¹⁸² Haasse, “E“vrouw”cipatie,” 27.

¹⁸³ Marion van den Brakel en Saskia te Riele. *Emancipatiemonitor* (Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022), 74-75 & 56-57.

In 2024 publiceerden Atria en Ipsos I&O het onderzoeksrapport “Ga aardappelen schillen of zoiets”, over het verschil in online agressie tegen vrouwelijke politici vergeleken met mannelijke politici. De titel van het onderzoek wijst op de traditionele genderstereotypelingen die ten grondslag liggen aan de haat jegens vrouwen in de politiek.¹⁸⁴ In de eenentwintigste eeuw blijven deze stereotypes invloedrijk in nieuwe vormen van berichtgeving. Het is echter ook mogelijk dat mannen in de hedendaagse politieke berichtgeving vanwege hun geslacht anders behandeld worden door de bredere vertegenwoordiging van vrouwen. Waar mannen vroeger de ‘norm’ waren, zijn ze dat nu niet meer. Een vergelijking tussen mannen en vrouwen in de journalistieke berichtgeving in de eenentwintigste eeuw zou daarom de moeite waard zijn.

Hoewel gelijke representatie hoog op de politieke agenda staat, blijven vrouwen in de eenentwintigste eeuw geconfronteerd worden met een dubbele standaard. Een voorbeeld hiervan is hoe voormalig minister van Financiën Sigrid Kaag, in een interview na een verkiezingsuitslag door een journalist werd aangesproken met: ‘Mevrouw Kaag, waarom zulke harde woorden?’ en ‘U bent boos, merk ik.’ Kaag reageerde: ‘Nee, ik ben niet boos. Ik ben gepassioneerd, dat is iets anders. Boos? Nee. Ik ben niet boos op een verkiezingsuitslag. Ik maak me zorgen.’¹⁸⁵ Dit toont hoe vrouwen nog steeds een dubbele standaard ervaren wanneer ze als ‘hard’ worden gezien. In de jaren tachtig en negentig had dit waarschijnlijk te maken met de geringe vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek, maar tegenwoordig speelt ook het rechtser politieke landschap een rol. Volgens het onderzoek van Atria en Ipsos kregen vrouwen uit progressieve partijen meer online haat: ‘Mensen met traditionele opvattingen sturen mogelijk vaker haatdragende berichten naar vrouwelijke politici, en zullen dit naar verwachting sneller doen naar (progressieve) politici met wie ze het niet eens zijn.’¹⁸⁶ Deze conclusie suggereert dat traditionele opvattingen over ‘mannelijk’ en ‘vrouwelijk’ gedrag nog steeds bijdragen aan haatdragende berichten op nieuwe mediavormen. Dit leidt ertoe dat meer vrouwen dan mannen overwegen te stoppen met politiek.¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ Mickey Steijaert, Paula Thijs, Sarah Bruijn en Laurens Klein Kranenburg. “*Ga aardappelen schillen of zoiets*”: *Onderzoek naar de omvang, aard en gevolgen van online agressie en geweld tegen vrouwelijke politici in Nederland* (Amsterdam: Atria, 2024), 5 & 61.

¹⁸⁵ RTL Z (@RTLZ). Video: “Sigrid Kaag (D66) is niet blij met de overwinning van de PVV en twijfelt of Geert Wilders milder kan zijn, ook al doet hij zich voor als ‘een soort moeder Teresa’” *X*, 23 november 2023. Geraadpleegd op 4 juni 2024 via <https://x.com/RTLZ/status/1728056622704935392>

¹⁸⁶ Steijaert et al., “*Ga aardappelen schillen of zoiets*,” 27.

¹⁸⁷ *Ibidem*, 6.

Er is niettemin ruimte voor optimisme. Vrouwelijke participatie in de politiek is nog steeds een belangrijk onderwerp voor feministen. De oprichting van de ‘Stem op een Vrouw’-stichting toont bijvoorbeeld de inzet om meer vrouwen in politieke functies te krijgen.¹⁸⁸ De berichtgeving over vrouwelijke politici blijft verdeeld; sociale media hebben een negatieve invloed, maar het bewustzijn over traditionele frames en stereotypingen groeit sinds de jaren zestig alleen maar verder. Nu de man niet meer de norm is in de politiek en ‘het vrouwelijke’ niet meer als uitsluitend ‘huiselijk’ wordt gezien, kunnen maatschappelijke normen voor politieke leiders veranderen. Het zal echter tijd kosten om vrouwelijke politici zonder stereotypingen te benaderen, aangezien dit sinds de eerste vrouwelijke bewindspersonen aantraden verbonden is met de berichtgeving. Wanneer dit lukt, kan de berichtgeving de associatie van vrouwen met hoge politieke functies verbeteren en mogelijk bijdragen aan de verkiezing van een vrouwelijke minister-president in Nederland.

---

¹⁸⁸ De stichting Stem op een Vrouw roept mensen op om op vrouwen te stemmen die lager op de kandidatenlijst staan tijdens verkiezingen, om zo de representatie van vrouwen in de politiek te bevorderen. Het Instagram account van de stichting heeft 23.500 volgers. Geraadpleegd op 4 juni 2024 via <https://stemopeenvrouw.com/over-ons/#wiezijnwij> en <https://www.instagram.com/stemopeenvrouw/>.

Bibliografie

Primair

Algemeen Dagblad. 1971. “Enige vrouw in kabinet is blij.” 28 juli 1971. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002866024:mpeg21:a00057>;

1973. “Hard oordeel van Kamer: Minister Vorrink faalt.” 30 oktober 1973.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002899026:mpeg21:a00048>

1973. “Vrouwelijk Kamerlid trekt van leer tegen vrouwelijke minister.” 26 mei 1973.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002891023:mpeg21:a00045>

1977. “De meisjes van Dries – Til Gardeniers-Berendsen.” 31 december 1977.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002949026:mpeg21:a00168>;

Anefo, fotograaf. 1979. “Minister Gardeniers danst, gehuld in Surinaamse kledij, op de muziek van een steelband.” *NRC Handelsblad*, 30 juni 1979. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000027338:mpeg21:a0009>

Bastianen, K. 1976. “Den Haag Dinsdag – Moeilijk gehad.” *De Volkskrant*, 24 februari 1976.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010880874:mpeg21:a0102>

Beukman, R. 1959. “Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek.” *Algemeen Dagblad*, 19 september 1959. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000355070:mpeg21:a00194>

Bezemer, J. 1985. “Al wordt ze het graf in geprezen, Schoo blijft graag op haar post.” *Trouw*, 25 oktober 1985. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010828274:mpeg21:a0189>

Bruinsma, J. 1982. “Bewogenheid speelde Gardeniers als minister dikwijls parten.” *De Volkskrant*, 23 oktober 1982. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010857399:mpeg21:a0276>

Bruinsma, J. en Lindner, J. J. 1973. “Mevr. minister Vorrink lieve tante met lef.” *De Volkskrant*, 23 mei 1973. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010849586:mpeg21:a0164>

Crone, W., fotograaf. 1989. “Minister Smit-Kroes werkt haar lippen bij voor het oog van vele camera’s.” *Trouw*, 11 mei 1989. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010827880:mpeg21:a0104>

De Beer, R. 1992. “,Chaotisch kunstenplan is een politieke noodgreep.” *De Volkskrant*, 29 april 1992. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010866969:mpeg21:a0167>

De Jong, P. H. 1991. “Minister d’Ancona vol zwierigheid in het debat.” *Nederlands Dagblad*, 21 december 1991. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010559850:mpeg21:a0118>

De Telegraaf – VROUW. 1989. “Vrouwen van de jaren tachtig – VVD-Glamour-Girl.” 30 december 1989. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010645981:mpeg21:a0952>

2019. “Kan een moeder wel premier zijn?” 7 november 2019. Geraadpleegd op 19 januari 2024 via <https://www.telegraaf.nl/vrouw/347469886/kan-een-moeder-wel-premier-zijn>

De Telegraaf. 1953. “Eerste vrouw in kabinet.” 30 januari 1953. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110586818:mpeg21:a0020>

1963. “Nederland kreeg Jong kabinet – Mevr. J. Schouwenaar-Franssen (VVD).” 24 juli 1963. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011204661:mpeg21:a0226>

1974. “Aantjes bezorgd om Irene Vorrink.” 14 maart 1974. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011198426:mpeg21:a0213>

1983. “Wegens onmin met hoogste ambtenaar – Neelie op matje.” 15 september 1983. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011205701:mpeg21:a0003>;

1989. “Jawoord negen ministers in spe.” 4 november 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010645935:mpeg21:a1156>

De Tijd. 1971. “Mevr. v. Veenendaal: Ik was ook een Dolle mina.” 3 augustus 1971.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011235891:mpeg21:a0045>

De Volkskrant. 1963. “Blijde Marga Klompé: Slechts 4 stemmen tegen.” 11 april 1963.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010876296:mpeg21:a0008>

1984. “Maar moet het dan weer van de zending komen?” 4 augustus 1984.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010879407:mpeg21:a0568>

1989. “Maj aanvaardt post Verkeer en Waterstaat.” 7 november 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010857177:mpeg21:a0127>;

De Waarheid, “Udinks ‘specialist’ ontbreekt nog steeds: Van Veenendaal (DS’70) naar CRM.”

28 juli 1971. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010374844:mpeg21:a0060>

Fahrenfort, J. 1966. “Laat Jan Cremer eens informeren.” *De Telegraaf*, 9 november 1966.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011199012:mpeg21:a0205>

1975. “In het Jaar van de Vrouw wordt vrouw van het jaar genuilkorfd.” *De Telegraaf*, 5 juli 1975. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011198839:mpeg21:a0425>

Heins, D. en Smit, W.. 1978. “Mevrouw Gardeniers lonkt naar vrijwilliger.” *Algemeen Dagblad*, 1 april 1978. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:002942001:mpeg21:a00200>

Herderscheê, G. en Korteweg, A. 2017. “Edith Schippers: VVD is tekortgeschoten, Rutte zocht niet goed genoeg naar vrouwen voor ministersposten.” *De Volkskrant*, 23 december

2017. Geraadpleegd op 19 januari 2024 via <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/edith-schippers-vvd-is-tekortgeschoten-rutte-zocht-niet-goed-genoege-naar-vrouwen-voor-ministersposten~b8b27e02/>

Het Binnenhof. 1953. “Eerste Kamer vraagt minister Cals snelle oplossing salarisprobleem.”

15 april 1953. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000371089:mpeg21:a00053>

1953. “Opmars der vrouwen in een wereld van mannen.” 7 maart 1953. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000371057:mpeg21:a00085>

Het Parool. 1956. “Minister Klompé in persoonlijke sfeer – Samenwerking hangt af van mensen, niet van verdragen.” 16 oktober 1956. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010832304:mpeg21:a0129>

1963. “Mevrouw Schouwenaar: Ook in politiek vooral lerares.” 24 juli 1963.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010837507:mpeg21:a0164>;

1963. “Mevrouw Schouwenaar prijst voorgangster.” 14 september 1963. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010836840:mpeg21:a0244>

1985. “PvdA: vertrouwen in Schoo gedaald tot nul.” 23 oktober 1985. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010831477:mpeg21:a0197>

1989. “Kort.” 20 oktober 1989. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010846244:mpeg21:a0081>

1993. “Mosterd na de maaltijd.” 12 oktober 1993. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010842356:mpeg21:a0099>;

Het Vrije Volk. 1964. “Minister: ‘Ook huwelijk en ouderschap?’ Gezinsvoorlichting in ‘Het Houten Huys’” 13 mei 1964. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010955146:mpeg21:a0253>

1964. “Poppenkast.” 24 januari 1964. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010954356:mpeg21:a0205>

1971. “Aantjes valt over Fia’s ‘relaties.’” 30 december 1971. Geraadpleegd via

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010957733:mpeg21:a0148>

1955. “Onderwijstekort: alle optimisme misplaatst.” 19 februari 1955. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010952055:mpeg21:a0129>

1956. “,Poederdoos op departement.’” 16 oktober 1956. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010952602:mpeg21:a0107>

1985. “Smit-Kroes laat haar tanden zien.” 2 mei 1985. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010962017:mpeg21:a0243>

Kluiters, T., fotograaf. 1989. “Kandidaat minister Hedy d’Ancona ging direct na haar gesprek met Lubbers en Kok naar de Chinese supermarkt om ‘gewoon’ haar eten voor het weekeinde te kopen.” *De Telegraaf*, 4 november 1989. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010645935:mpeg21:a1156>

Kooistra, R. 1992. “d’Ancona verschuilt zich vaak achter anderen.” *Algemeen Dagblad*, 17 juni 1992. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:003548014:mpeg21:a00045>

Kouwenhoven, H., fotograaf. 1991. “Dubbel plezier met de minister.” *Algemeen Dagblad*, 28 februari 1991. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERS01:003102024:mpeg21:a00072>

Kroon, J. 1989. “Maij-Weggen meer gerespecteerd dan geliefd.” *NRC Handelsblad*, 18 december 1989. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000043883:mpeg21:a0023>

Leeuwarder Courant. 1963. “In Den Haag wordt aangenomen: Regeringsverklaring dinsdag dertig juli.” 23 juli 1963. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010616600:mpeg21:a0028>

Meyer, T., fotograaf. 1975. “Het PvdA-Kamerlid De ruiter neemt minister Vorrink in een stevige omhelzing na afloop van het debat in de Tweede Kamer over de begroting volksgezondheid.” *NRC Handelsblad*, 5 november 1975. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000031463:mpeg21:a0007>

Nederlands Dagblad, “Volgens mevr. Van Veenendaal – Gezinsverzorgster moet niet koken.” 14 juni 1972. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010558772:mpeg21:a0002>

Overijsselsch Dagblad. 1953. “De eerste vrouw in ’t kabinet – bekroning van de politieke actie voor de vrouw.” 31 januari 1953. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001265026:mpeg21:a00117>

Peereboom, K. 1978. “Vrouwen zijn vaak praktischer.” *Het Parool*, 28 januari 1978.

Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010839520:mpeg21:a0311>

Reijmer, L. 2019. “Of een moeder wel premier kan zijn, is een schijnschisma.” *De Volkskrant*, 1 november 2019. Geraadpleegd via <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/of-een-moeder-wel-premier-kan-zijn-is-een-schijnschisma~b2be8b16/>

RTL Z (@RTLZ). 2023. Video: “Sigrid Kaag (D66) is niet blij met de overwinning van de PVV en twijfelt of Geert Wilders milder kan zijn, ook al doet hij zich voor als ‘een soort moeder Teresa’.” *X*, 23 november 2023. Geraadpleegd op 4 juni 2024 via <https://x.com/RTLZ/status/1728056622704935392>

Sauveur, R. 1989. “Isabella Dales, troubleshooter.” *Het Vrije Volk*, 18 november 1989. Geraadpleegd via <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010963388:mpeg21:a0517>

Schwartz, K. 1989. “Maij-Weggen laakt Alders – Minister van verkeer bakent terrein af.” *Trouw*, 20 december 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010827216:mpeg21:a0111>;

Schwartz, K. 1990. “Stroopkwast ontbreekt in Maij’s repertoire.” *Trouw*, 19 december 1990. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010825010:mpeg21:a0111>

Sluysmans, C. 1967. “Bekende Nederlandse vrouwen filosoferen over de problemen van deze tijd: „Laten we toch niet alle jongeren op één hoop vegen.”” *De Telegraaf*, 19 september 1967. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110590303:mpeg21:a0166>

Spanjer, M. 1982. “E.Schoo – Verassing van de kabinetsformatie.” *NRC Handelsblad*, 3 november 1982. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000028187:mpeg21:a0022>

Steinmetz, B. 1977. “Til Gardeniers: een doorzetter.” *Het Parool*, 29 december 1977. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010839546:mpeg21:a0112>.

Tromp, J. 1988. “Lubbers laat Smit-Kroes bril oppoetsen.” *De Volkskrant*, 22 november 1988. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010856476:mpeg21:a0135>

Trouw. 1972. “Weer tijd voor tuin.” 28 augustus 1972. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010824603:mpeg21:a0063>

1978. “Minister van CRM, mevrouw Gardeniers, bezocht dit weekeinde het jeugdtheater De Krakeling in Amsterdam.” 3 april 1978. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010824004:mpeg21:a0006>

1984. “Schoo ziet af van debat met Pronk tijdens Afrika – actie.” 24 november 1984. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010821234:mpeg21:a0336>;

1989. “De ministers van het derde kabinet Lubbers: Hedy d’Ancona (PvdA).” 4 november 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010827280:mpeg21:a0600>

1990. “Vrouwelijk ministers goed bekend bij bevolking.” 2 februari 1990. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010825586:mpeg21:a0131>

Ubels, R. 1994 “Maij-Weggen slaat ‘paars’ met Betuwelijn om de oren.” *Nederlands Dagblad*, 22 mei 1994. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010628976:mpeg21:a0012>

Van Alten P. 1990 “Flauwekul!” *Het Parool*, 19 januari 1990. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010834151:mpeg21:a0153>

Van Asbeck, G. en Eppink, D. 1992. “Nederlandse Thatcher werd nooit geliefd op het Binnenhof.” *NRC Handelsblad*, 10 november 1992. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000030418:mpeg21:a0039>

Van den Berg, H. 1982. “Gardeniers brengt het parlement tot wanhoop.” *Het Parool*, 20 oktober 1982. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010846758:mpeg21:a0183>

Van der Poel, F. en Schaal, H. 1986. “De sollicitatie van Kosto – Eegje in de raad.” *Het Vrije Volk*, 20 maart 1986. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010948742:mpeg21:a0117>;

Verlinden, G. 1992. “Ramp voor muziek.” *De Telegraaf*, 12 juni 1992. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010646683:mpeg21:a0623>;

Versteegh, K. 1992. “Een boeddhabeeld boven het gekrakeel van alledag.” *NRC Handelsblad*, 28 oktober 1992. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000030555:mpeg21:a0025>

Visser, H. 1972. “Dag, Maandag – De ramen van Fia.” *Trouw*, 24 juli 1972. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010824573:mpeg21:a0138>

Secundair

Aerts, M. 2005. “In afwachting van de première: Over sekse en het minister-presidentschap in Nederland.” In *Omtrent de minister-president: de positie van de minister-president vanuit historisch perspectief*, red. Hendrik Velde et al. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 47-67.

Atira, S. en Ferguson, M. J. 2018. “How gender determines the way we speak about professionals.” In *PNAS* 115(28): 7278–7283.

Bosch, M. 2007. “Het persoonlijke is politiek: dilemma’s van gelijke behandeling in de biografie.” In *Privé in de politieke biografie*, red. Hans Renders en Gerrit Voerman. Amsterdam: Boom, 49-65.

Campus, D. 2013. *Women political leaders and the media*. Palgrave Macmillan.

Frinking, V. en Meyborg, S. 1989. “Marga Klompé: Vrouwenbelangenbehartigster achter de schermen.” In *Tussen aanpassing en verzet: vrouwen voor het voetlicht, 1929-1969*, red. Carla Wijers et al. Culemborg: Lemma, 159-164.

Haasse, H. 1964. “E“vrouw”cipatie.” In *Oriëntatie na Emancipatie*, red. J.M. Hondius. Den Haag: Servire.

Heringa-van Ruth, E.A. Posthumus-van der Goot, W. H. De Waal, A. 1968. “Deel III. De Laatste Veertig Jaar.” In *Van Moeder op Dochter: De maatschappelijke positie van de vrouw in*

Nederland vanaf de franse tijd, red. W.H. Posthumus-van der Goot, dr. Anna de Waal.
Nijmegen: Socialistische Uitgeverij, 219-390.

Leyenaar, M. 2016. *Hare Excellentie. Zestig jaar vrouwelijke ministers in Nederland*.
Amsterdam: Prometheus.

Liu, S. J. S. 2019. "Cracking gender stereotypes? Challenges women political leaders face."
In *Political Insight* 10(1): 12-15.

Meijers, C. M. 1968. "Deel II. Intree in de Maatschappij." In *Van Moeder op Dochter: De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de franse tijd*, red. W.H. Posthumus-van der Goot, dr. Anna de Waal. Nijmegen: Socialistische Uitgeverij, 109-218.

Portegijs, W., Hermans, B. en Lalta, V. 2006. *Emancipatiemonitor*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau Centraal Bureau voor de Statistiek.

Ribberink, A. 1990. "Een nieuw begin: Over het ontstaan van de tweede feministische golf in Nederland." In *Vrouwengeschiedenis: 8 essays*, red. Henkjan Bootsma en Ingrid van der Pluym-van Eijkeren. Tilburg: Instituut voor toegepast Historisch Onderzoek, 35-50.

Ribberink, A. 2015. "Carrière of gezin? Het dilemma van twee vooraanstaande feministische politica's." In *Leidschrift: Vrijheid, gelijkheid, zusterschap*: 99-116.

Ribberink, A. 2017. "Monique Leyenaar, Hare Excellentie. Zestig jaar vrouwelijke ministers in Nederland." In *bmg - Low Countries Historical Review* 132(55).

Riksen, J. en Wijers, C. 1989. "Van Gezinsherstel naar Dolle Mina's. Een historisch overzicht 1945-1969." In *Tussen aanpassing en verzet: vrouwen voor het voetlicht, 1929-1969*, red. Carla Wijers et al. Culemborg: Lemma, 119-130.

Steijaert, M., Thijs, P., Bruijn, S. en Klein Kranenburg, L. 2024. "Ga aardappelen schillen of zoiets": *Onderzoek naar de omvang, aard en gevolgen van online agressie en geweld tegen vrouwelijke politici in Nederland*. Amsterdam: Atria.

Van den Brakel, M. en Te Riele, S. 2022. *Emancipatiemonitor*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Van Zoonen, L. 1993. “De bruiden van Wim Kok, Minister in de pers.” In *Vrouwelijke politici in de media*, red. Chrisje Duyvis en Anna Vermeiden. Leiden: Stichting Burgerschapskunde, 13-34.

Van Zoonen, L. 2006. “The personal, the political and the popular: A woman’s guide to celebrity politics.” In *European journal of cultural studies* 9(3): 287-301.

Bijlage

1. Overzicht van bewindsvrouwen

Persoon	Partij	Departement	Functie	Periode
Anna de Waal	KVP	Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen	Staatssecretaris	1953 tot 1957
Marga Klompé	KVP	Maatschappelijk Werk en Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ad Interim en Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk	Minister	1956 tot 1971
Jo Schouwenaar-Franssen	VVD	Maatschappelijk Werk	Minister	1963 tot 1965
Fia van Veenendaal-van Meggelen	DS'70	Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk	Staatssecretaris	1971 tot 1972
Irene Vorrink	PvdA	Volksgezondheid en Milieuhygiëne,	Minister	1973 tot 1977
Til Gardeniers-Berendsen	KVP/CDA	Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk	Minister	1977 tot 1981
Eegje Schoo	VVD	Ontwikkelingssamenwerking	Minister	1982 tot 1986
Neelie Kroes	VVD	Verkeer en Waterstaat	Minister	1983 tot 1989
Hanja Majj-Weggen	CDA	Verkeer en Waterstaat	Minister	1989 tot 1994
Hedy d'Ancona	PvdA	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur	Minister	1989 tot 1994
Ien Dales	PvdA	Binnenlandse Zaken	Minister	1989 tot 1994*

*Dales overleed plotseling aan een hartaanval tijdens haar ministerschap op 10 januari 1994.

2. Afbeeldingen

Afbeelding 1: Klompé krijgt bloemen van de dochter van minister Cals en wordt beloond met een kus.¹⁸⁹

Afbeelding 2: Klompé met kopjes thee.¹⁹⁰

Afbeelding 3: Schouwenaar bij een poppenkast tijdens de opening van een clubhuis.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ Foto: *De Volkskrant*, “Blijde Marga Klompé: Slechts 4 stemmen tegen”

¹⁹⁰ Foto: Beukman, “Vrouw moet vrouw blijven – ook in de politiek” *Algemeen Dagblad*.

¹⁹¹ Foto: *Het Vrije Volk*, “Poppenkast”

Afbeelding 4: Van Veendendaal met haar kinderen en kleinkinderen.¹⁹²

Afbeelding 5: Van Veendendaal aan het werk in de tuin.¹⁹³

Afbeelding 6: Vorrink in een 'omhelzing' met kamerlid De Ruiter.¹⁹⁴

Afbeelding 7: Gardeniers bij een opening in de RAI.¹⁹⁵

---

¹⁹² Foto: *Algemeen Dagblad*, "Enige vrouw in kabinet is blij".

¹⁹³ *Trouw*. 1972. "Weer tijd voor tuin" 28 augustus 1972. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010824603:mpeg21:a0063>

¹⁹⁴ Foto: Theo Meyer, fotograaf. 1975. "Het PvdA-Kamerlid De ruiter neemt minister Vorrink in een stevige omhelzing na afloop van het debat in de Tweede Kamer over de begroting volksgezondheid." *NRC Handelsblad*, 5 november 1975. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000031463:mpeg21:a0007>

¹⁹⁵ Foto: Anefo, fotograaf. 1979. "Minister Gardeniers danst, gehuld in Surinaamse kledij, op de muziek van een steelband" *NRC Handelsblad*, 30 juni 1979. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000027338:mpeg21:a0009>

Afbeelding 8: Kroes werkt haar lippenstift bij.¹⁹⁶

Afbeelding 9: Gardeniers met kinderen op school bij het jeugdtheater.¹⁹⁷

Afbeelding 10: d'Ancona in de supermarkt om 'gewoon' boodschappen te doen.¹⁹⁸

Afbeelding 11: d'Ancona met kinderen voor een campagne voor de kinderopvang.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Foto: Werry Crone, fotograaf. 1989. "Minister Smit-Kroes werkt haar lippen bij voor het oog van vele camera's" *Trouw*, 11 mei 1989. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010827880:mpeg21:a0104>

¹⁹⁷ Foto: *Trouw*. 1978. "Minister van CRM, mevrouw Gardeniers, bezocht dit weekeinde het jeugdtheater De Krakeling in Amsterdam" 3 april 1978. Geraadpleegd via

<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010824004:mpeg21:a0006>

¹⁹⁸ Foto: Toussaint Kluiters, fotograaf. 1989. "Kandidaat minister Hedy d'Ancona ging direct na haar gesprek met Lubbers en Kok naar de Chinese supermarkt om 'gewoon' haar eten voor het weekeinde te kopen." *De Telegraaf*, 4 november 1989. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010645935:mpeg21:a1156>

¹⁹⁹ Foto: Hans Kouwenhoven, fotograaf. 1991. "Dubbel plezier met de minister" *Algemeen Dagblad*, 28 februari 1991. Geraadpleegd via <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBPERSON:003102024:mpeg21:a00072>

In het Jaar van de Vrouw wordt vrouw van het jaar gemuilkorfd

Afbeelding 12: spotprent over Vorrink.²⁰⁰

²⁰⁰ Spotprent: Fahrenfort, "In het Jaar van de Vrouw wordt vrouw van het jaar gemuilkorfd" *De Telegraaf*.

3. Plagiarism rules awareness statement

Scientific integrity is the foundation of academic life. Utrecht University considers any form of scientific deception to be an extremely serious infraction. Utrecht University therefore expects every student to be aware of, and to abide by, the norms and values regarding scientific integrity.

The most important forms of deception that affect this integrity are fraud and plagiarism. Plagiarism is the copying of another person's work without proper acknowledgement, and it is a form of fraud. The following is a detailed explanation of what is considered to be fraud and plagiarism, with a few concrete examples. Please note that this is not a comprehensive list!

If fraud or plagiarism is detected, the study program's Examination Committee may decide to impose sanctions. The most serious sanction that the committee can impose is to submit a request to the Executive Board of the University to expel the student from the study program.

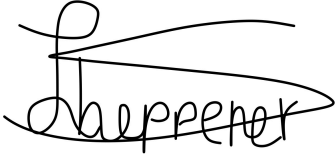
Plagiarism is the copying of another person's documents, ideas or lines of thought and presenting it as one's own work. You must always accurately indicate from whom you obtained ideas and insights, and you must constantly be aware of the difference between citing, paraphrasing and plagiarizing. Students and staff must be very careful in citing sources; this concerns not only printed sources, but also information obtained from the Internet.

The following issues will always be considered to be plagiarism:

- cutting and pasting text from digital sources, such as an encyclopedia or digital periodicals, without quotation marks and footnotes;
- cutting and pasting text from the Internet without quotation marks and footnotes;
- copying printed materials, such as books, magazines or encyclopedias, without quotation marks or footnotes;
- including a translation of one of the sources named above without quotation marks or footnotes;
- paraphrasing (parts of) the texts listed above without proper references: paraphrasing must be marked as such, by expressly mentioning the original author in the text or in a footnote, so that you do not give the impression that it is your own idea;
- copying sound, video or test materials from others without references, and presenting it as one's own work;
- submitting work done previously by the student without reference to the original paper, and presenting it as original work done in the context of the course, without the express permission of the course lecturer;
- copying the work of another student and presenting it as one's own work. If this is done with the consent of the other student, then he or she is also complicit in the plagiarism;
- when one of the authors of a group paper commits plagiarism, then the other co-authors are also complicit in plagiarism if they could or should have known that the person was committing plagiarism;
- submitting papers acquired from a commercial institution, such as an Internet site with summaries or papers, that were written by another person, whether or not that other person received payment for the work. The rules for plagiarism also apply to rough drafts of papers or (parts of) theses sent to a lecturer for feedback, to the extent that submitting rough drafts for feedback is mentioned in the course handbook or the thesis regulations.

The Education and Examination Regulations (Article 5.15) describe the formal procedure in case of suspicion of fraud and/or plagiarism, and the sanctions that can be imposed.

Ignorance of these rules is not an excuse. Each individual is responsible for their own behaviour. Utrecht University assumes that each student or staff member knows what fraud and plagiarism entail. For its part, Utrecht University works to ensure that students are informed of the principles of scientific practice, which are taught as early as possible in the curriculum, and that students are informed of the institution's criteria for fraud and plagiarism, so that every student knows which norms they must abide by.

I hereby declare that I have read and understood the above.
Name: Luna Heppener
Student number: 4879511
Date and signature: 15-06-2024

Submit this form to your supervisor when you begin writing your Bachelor's final paper or your Master's thesis.

Failure to submit or sign this form does not mean that no sanctions can be imposed if it appears that plagiarism has been committed in the paper.